

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
στη Διοίκηση Υπηρεσιών Υγείας**

Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων

Διπλωματική Εργασία

**ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ COVID-19
ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΦΑΡΜΑΚΕΙΟ. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ
ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΕΛΑΤΩΝ – ΑΣΘΕΝΩΝ**

του

Αθανασίου Παπαβασιλείου του Αποστόλου

**Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του μεταπτυχιακού διπλώματος στη
Διοίκηση Υπηρεσιών Υγείας**

Απρίλιος 2022

ΑΦΙΕΡΩΣΕΙΣ

Στην οικογένειά μου

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ξεκινώντας θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Γσιότρα Γεώργιο για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε για την ανάθεση της παρούσας διπλωματικής εργασίας, αλλά και για την άψογη επικοινωνία και συνεργασία που είχαμε, καθώς και για την πολύτιμη καθοδήγηση που μου προσέφερε καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της διπλωματικής. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για την ψυχολογική και οικονομική υποστήριξη που μου παρείχε σε όλη τη διάρκεια του μεταπτυχιακού προγράμματος και για τη συμπαράσταση που μου έδειξε καθ' όλο το χρονικό διάστημα εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η σημερινή πανδημία που πλήττει την υφήλιο έχει δημιουργήσει μία σειρά προβλημάτων που αφορούν την παγκόσμια οικονομία αλλά και την κοινωνία γενικότερα. Στην κατάσταση που έχει δημιουργηθεί προέχει η υγεία των ανθρώπων και στο σημείο αυτό βασικό ρόλο διαδραματίζουν τα ιδιωτικά φαρμακεία, τα οποία αντιμετωπίζουν σοβαρές προκλήσεις.

Στη συγκεκριμένη εργασία πρόκειται να γίνει ανάλυση των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν τα φαρμακεία στην Ελλάδα κατά την περίοδο της πανδημίας, από την αρχή μέχρι σήμερα. Παράλληλα, θα εστιάσουμε στην ανάλυση και αξιολόγηση των λειτουργιών κατά την περίοδο της πανδημίας COVID-19 στο ελληνικό φαρμακείο, καθώς και στις προκλήσεις που είχαν να αντιμετωπίσουν το προσωπικό αλλά και οι πελάτες των φαρμακείων. Εκεί θα εξεταστεί κάθε σημείο που αφορά τις προκλήσεις αυτές με κύρια θέματα την οργάνωση και δομή του φαρμακείου, τους οικονομικούς πόρους, τις υποδομές και την κουλτούρα των φαρμακείων στην Ελλάδα, τις δυνατότητες και τις αδυναμίες τους, αναλύοντας τα στοιχεία εκείνα που συγκαταλέγονται σε αυτές τις έννοιες. Για να επιτευχθεί ο συγκεκριμένος στόχος, θα παρουσιαστούν ρεαλιστικά δεδομένα από τα ελληνικά φαρμακεία και τη λειτουργία τους. Επίσης, θα πραγματοποιηθεί ανάλυση δεδομένων που προέκυψαν από μελέτες περίπτωσης σχετικά με τις λειτουργίες κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Τέλος, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα.

Λέξεις – κλειδιά: πανδημία COVID-19, λειτουργίες φαρμακείων, προστασία προσωπικού, προστασία πελατών, Ελληνικά φαρμακεία.

ABSTRACT

Today's global pandemic has brought to the surface important consequences related to economic and social factors, at the individual and family level. In this situation, a first class priority is to ensure the wellbeing of every person and a key role is played by community pharmacies, which face serious challenges.

In this project we will analyze the challenges faced by community pharmacies in Greece during the pandemic period, from the beginning until today. At the same time, the focus will be on the analysis and evaluation of the operations during the COVID-19 pandemic in the Greek pharmacy, as well as the challenges that staff and customers of the pharmacies had to face. There will be an examination of each point that makes up these challenges with main issues the organization and structure of the pharmacy, the financial resources, the infrastructure and the culture of the pharmacies in Greece, their strengths and weaknesses, analyzing those elements that are included in these meanings. In order to achieve this goal, realistic data from Greek pharmacies and their operation will be presented. In addition, data from case studies regarding operations during the pandemic will be analyzed. Finally, the conclusions are presented.

Keywords: pandemic COVID-19, pharmacy operations, personnel protection, customer protection, Greek pharmacies.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

No table of contents entries found.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1. Σχηματικό διάγραμμα ποσοστού μεταβολής της κινητικότητας των φαρμακείων κατά την πανδημία του COVID-19 στην Ελλάδα το 2020. (https://www.statista.com/page/covid-19-coronavirus).....	17
Εικόνα 2. Εκτέλεση συνταγών κατά τη δια ζώσης εργασία στο νοσοκομείο σε σύγκριση με την τηλεργασία από το σπίτι (Adam <i>et al.</i> , 2021)	37
Εικόνα 3. Αιτήματα ασθενών για συμβουλές και πληροφορίες και ποσοστό εμπιστοσύνης του κοινού προς τους επαγγελματίες υγείας (Giua <i>et al.</i> , 2021)	38
Εικόνα 4. Αλλαγές που εφαρμόστηκαν ως μέσο καταπολέμησης της πανδημίας ((Koster, Philbert and Bouny, 2021)	41
Εικόνα 5. Παρουσίαση του Μοντέλου Πεποιθήσεων Υγείας. (V. L. Champion, 2008)	51

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από τα τέλη του 2019, η νόσος COVID-19 ξέσπασε και εξαπλώθηκε με τόσο γρήγορο ρυθμό που έγινε η πιο σοβαρή και κρίσιμη πανδημία εδώ και έναν αιώνα. Οι ευρωπαϊκές χώρες έχουν πληγεί σοβαρά, με πάνω από 7 εκατομμύρια κρούσματα και 220.000 θανάτους να έχουν αναφερθεί σε χώρες της ΕΕ, στην Ισλανδία, τη Νορβηγία, την Ελβετία και το Ηνωμένο Βασίλειο έως τις 31 Οκτωβρίου 2020 (European Commission, 2020) και συνεχίζει να πλήττει την υγεία του κόσμου μέχρι και σήμερα εν έτη 2022. Η επιδημία COVID-19 έκανε τα συστήματα υγείας να δώσουν τεράστια μάχη για την αντιμετώπισή της όσον αφορά την πρόληψη αλλά και τη θεραπεία της. Ο ρόλος τους ήταν και συνεχίζει να είναι καθοριστικός (Τούντας, 2020).

Η κρίση του COVID-19 έχει δοκιμάσει την ανθεκτικότητα και την ευελιξία των συστημάτων υγείας με ένα πρωτόγνωρο τρόπο, αναδεικνύοντας τα δυνατά και τα αδύνατα σημεία τους. Μερικά παραδείγματα περιπτώσεων αδυναμίας των συστημάτων υγείας κατά την πανδημία είναι η έλλειψη ετοιμότητας και η έλλειψη κατάλληλου και επαρκούς εξοπλισμού και υποδομής για την αντιμετώπιση ενός συμβάντος με τέτοιες τεράστιες διαστάσεις. (European Union, 2020) (OECD, 2020)

Η ανάπτυξη ενός συστήματος υγειονομικής περίθαλψης που βάζει τους ανθρώπους στο επίκεντρο της δικής του φροντίδας και χρησιμοποιεί όλους τους διαθέσιμους πόρους όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικά πρέπει να γίνει σταθερός στόχος των περισσότερων

κυβερνήσεων. Η επίτευξη αυτού του στόχου απαιτεί διαφορετικούς επαγγελματίες υγείας να εργάζονται σε συνεργασία μεταξύ τους για την κάλυψη των αναγκών υγείας των ασθενών. Για να συμβεί αυτό, θα πρέπει να υπάρχει συνεργασία με όλες τις βασικές επαγγελματικές ομάδες για να χρησιμοποιήσουν όλους τους διαθέσιμους πόρους του συστήματος πιο αποτελεσματικά και, κυρίως, οι φαρμακοποιοί πρέπει να αναγνωρίζονται ως οι επαγγελματίες που συντονίζουν τη διαχείριση της φαρμακευτικής θεραπείας. (James P. Kehrer, 2013)

Αξίζει να αναφερθεί ότι η φαρμακευτική φροντίδα αντιπροσωπεύει μια έννοια που εισήχθη μετά το 1990. Σύμφωνα με αυτή, η δραστηριότητα των φαρμακοποιών επικεντρώνεται στους ασθενείς και στοχεύει στην παροχή επαρκών θεραπειών που οδηγούν σε ασφαλή θεραπευτικά αποτελέσματα, καθώς και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής. Έτσι, η παραδοσιακή δραστηριότητα παρασκευής και ανάπτυξης φαρμάκων έχει σταδιακά αντικατασταθεί από φαρμακευτικές υπηρεσίες που επικεντρώνονται κυρίως στις ανάγκες των ασθενών και στις ιδιαιτερότητες των παθολογιών τους. Όμως, με την έναρξη αυτής της πανδημίας, οι δραστηριότητες όλων των επαγγελματικών κατηγοριών, συμπεριλαμβανομένων των φαρμακευτικών δραστηριοτήτων, έχουν διαταραχθεί και αυτή η κρίση σημαδεύει βαθιά και συνεχώς την πρακτική των φαρμακοποιών. Οι φαρμακοποιοί θεωρούνται οι πιο προσιτοί επαγγελματίες από τον τομέα της υγείας και υποστηρίζουν την ιατρική πρακτική. Οι ρόλοι των φαρμακοποιών σε μία κοινότητα είναι πολλαπλοί και αρκετά σημαντικοί αφού εξυπηρετούν πλήθος ασθενών – πελατών σε καθημερινή βάση. (Mil, 2019) (A. Turcu-Stiolica, 2021)

Έτσι, κατά τη διάρκεια της πανδημίας του COVID – 19 παρόλο που κηρύχθηκε παγκόσμια καραντίνα, οι επαγγελματίες υγείας, συμπεριλαμβανομένων των φαρμακοποιών, ήταν στην πρώτη γραμμή σε αυτόν τον πόλεμο. Από την αρχή της πανδημίας, οι αρχές βασίστηκαν στη συμμετοχή της κοινότητας, των νοσοκομείων ή των κλινικών φαρμακοποιών για να προσφέρουν υποστήριξη σε ολόκληρο τον πληθυσμό. Επίσης, οι αρχές εφάρμοσαν μέτρα για την επείγουσα έγκριση των εμβολίων ή των φαρμάκων που χρησιμοποιούνται στη θεραπεία του COVID-19. Τα φαρμακεία έχουν έρθει για να υποστηρίξουν το σύστημα υγείας και τους ασθενείς προσαρμόζοντας τη φαρμακευτική περίθαλψη στις νέες ανάγκες. Η ενίσχυση του ρόλου του φαρμακοποιού στην ιατρική ομάδα είναι σημαντική για τον σκοπό της παροχής σωστών και ολοκληρωμένων πληροφοριών σχετικά με τα φάρμακα που χρησιμοποιούνται στην παθολογία του COVID-19. Σε όλες αυτές τις δραστηριότητες, οι φαρμακοποιοί χρειάζονται δημιουργικότητα και επαγγελματισμό, αλλά και την υποστήριξη των ιδιοκτητών και των υπευθύνων των φαρμακείων. Με αυτήν την κρίση, η φαρμακευτική περίθαλψη έχει

εισέλθει σε μια νέα φάση, αποδεικνύοντας την δυνατότητα των φαρμακοποιών να είναι ικανοί και προσβάσιμοι πάροχοι δημόσιας υγείας. (Steliana Ghibu, 2021)

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ανάλυση των λειτουργιών που έχουν αντιμετωπίσει τα ελληνικά φαρμακεία κατά την διάρκεια της πανδημίας του COVID-19. Ειδικότερα, γίνεται προσδιορισμός των προκλήσεων αυτών των λειτουργιών που παρουσιάστηκαν κατά την πανδημία και αντιμετωπίστηκαν. Ταυτόχρονα, παρουσιάζονται και οι ευκαιρίες που δημιουργήθηκαν για την αντιμετώπιση των προκλήσεων αυτών. Έπειτα, αναφέρονται προτάσεις σχετικά με την προστασία του προσωπικού και των πελατών – ασθενών στα ελληνικά φαρμακεία. Τέλος, γίνεται αναφορά στα συμπεράσματα που συλλέχθηκαν από την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας και παρουσιάζεται η βιβλιογραφική ανασκόπηση που χρησιμοποιήθηκε.

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό τη διερεύνηση πλήθους έργων και μελετών που βασίζονται στις λειτουργίες που εφαρμόστηκαν κατά την πανδημία του COVID – 19 στο ελληνικό φαρμακείο και σε προτάσεις για την προστασία του προσωπικού και των πελατών – ασθενών. Το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας που χρησιμοποιήθηκε στην εργασία αυτή βασίζεται στην έρευνα και μελέτη επιστημονικών περιοδικών, με κύριο στόχο την αναζήτηση και ανάλυση ερευνών υψηλού υπόβαθρου με εμπειρογνώμονες, ακριβείς και αξιόπιστες πληροφορίες. Επίσης, στη βιβλιογραφία συμπεριλαμβάνεται η μελέτη μερικών ηλεκτρονικών δημοσιευμάτων και πηγών για μια πιο σωστή και άρτια εικόνα του παρόντος ζητήματος. Ωστόσο, η αναφερόμενη έρευνα και μελέτη δεν μπορεί να κριθεί σε καμιά περίπτωση ότι έχει εξαντληθεί επαρκώς, διότι οι δημοσιεύσεις και οι έρευνες που πραγματοποιούνται γύρω από το συγκεκριμένο ζήτημα συνεχώς αναπτύσσονται και αυξάνονται. Παρόλα αυτά πραγματοποιήθηκε μεγάλη προσπάθεια για την εξασφάλιση μίας επαρκούς ποσότητας πληροφοριών που ήταν εύκαιρες και διαθέσιμες γύρω από το ζητούμενο θέμα συγκεκριμένων λειτουργιών των φαρμακείων και την προστασία των φαρμακοποιών και των ασθενών.

Σχετικά με τα παραδείγματα προστασίας του προσωπικού και των ασθενών και τα δεδομένα που αναφέρονται σχετικά με τις λειτουργίες των ελληνικών φαρμακείων, έχουν παρθεί πληροφορίες από υπάρχουσες μελέτες σε δημοσιεύματα περιοδικών, τα οποία καταγράφονται και αναφέρονται λεπτομερώς στην βιβλιογραφία. Τέλος, το βασικό χρονικό περιθώριο

άντλησης των πληροφοριών που πάρθηκαν για την παρούσα εργασία βασίζεται μεταξύ του 2019 με 2021.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΠΑΝΔΗΜΙΑ COVID – 19

1.1 Η επιρροή της πανδημίας στα Συστήματα Υγείας

Η ταχεία εξάπλωση του COVID-19 και τα μέτρα που έλαβαν οι κυβερνήσεις για τον περιορισμό του είχε σοβαρές προκλήσεις για τις μεγάλες οικονομίες του κόσμου και τα συστήματα υγείας. Η νόσος COVID-19 και τα μέτρα περιορισμού του επιδείνωσαν τις υπάρχουσες ανισότητες και δημιούργησαν νέα τρωτά σημεία με πολλούς τρόπους. Τα άτομα σε ευάλωτες κοινωνικές και οικονομικές καταστάσεις βρίσκονται σε έναν δυσανάλογο κίνδυνο έκθεσης στον ιό, για παράδειγμα, λόγω του τόπου διαμονής τους, των συνθηκών του σπιτιού τους ή του τύπου δουλειάς που κάνουν. Τα άτομα που εκτίθενται σε ευπάθειες είναι επίσης πιο πιθανό να εμφανίσουν πιο σοβαρές επιπτώσεις στην υγεία, εάν μολυνθούν, για παράδειγμα, λόγω της μεγαλύτερης ευαισθησίας τους στην προϋπάρχουσα υγεία ή στην χειρότερη πρόσβαση στο σύστημα υγείας. (Marcin Pawel Jarzebski, 2021)

Παραδοσιακά, τα συστήματα υγείας θεωρούνται από καιρό γραμμικές ιεραρχικές δομές που θα μπορούσαν να διαχειρίζονται ως μηχανιστικά συστήματα, όπου οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των διαφορετικών συστατικών ρυθμίζονται από συγκεκριμένες σχέσεις αιτίου-αποτελέσματος. (Jayasinghe, 2011) (European Patients Forum, 2021)

Οι οργανισμοί υγειονομικής περίθαλψης εξελίσσονται για να προσαρμοστούν σε αλλαγές που σχετίζονται με τη δημογραφία, την επιδημιολογία και την κοινωνική νοοτροπία που αναδύονται στο πλαίσιο πολλών καταστάσεων, προκλήσεων και αβεβαιοτήτων. Η αποκλίνουσα υποδομή που χρειάζεται το προσωπικό υγειονομικής περίθαλψης περιλαμβάνει γιατρούς, κλινικούς γιατρούς, νοσηλευτές, φαρμακοποιούς, διοικητικό προσωπικό, διευθυντές και ηγέτες για να ανταποκριθούν σε διάφορα τρέχοντα και σύγχρονα ζητήματα που παραμένουν ασαφή ή μη αποτελεσματικά. Έτσι, η παγκόσμια υγεία έχει γίνει ακόμη πιο περίπλοκη ως αποτέλεσμα διαφόρων τεχνολογικών, κοινωνικών, πολιτικών και περιβαλλοντικών εξελίξεων και πρακτικών. (Ioanna Giannopoulou, 2020)

Τα συστήματα υγείας, κατά την περίοδο της πανδημίας, αντιμετώπισαν μια σημαντική έλλειψη εξειδικευμένου ανθρώπινου κεφαλαίου στην υγειονομική περίθαλψη για την αντιμετώπιση των αναγκών υγείας του τρέχοντος και του αναδυόμενου πληθυσμού και τις αξιοσημείωτες διαφορές λόγω των ποικίλων εξατομικευμένων προκλήσεων υγειονομικής περίθαλψης των διαφορετικών συστημάτων υγείας. Έτσι, η αριθμητική έλλειψη ανθρώπινου κεφαλαίου είναι μια κοινή πρόκληση, ωστόσο, η αξιοσημείωτη διαφοροποίηση στο μείγμα δεξιοτήτων, η άνιση κατανομή του ανθρώπινου κεφαλαίου υγειονομικής περίθαλψης σε ολόκληρη τη γεωγραφία, οι έντονες διεπαγγελματικές συνεργασίες, η αλόγιστη χρήση των πόρων και οι διακυμάνσεις της επαγγελματικής εξουθένωσης ποικίλλουν. (European Commission, 2021)

Αναμφισβήτητα, η τάση που έλαβε τη μεγαλύτερη προσοχή πριν και μετά από την έναρξη της πανδημίας και θέτει τη μεγαλύτερη συνολική διαρθρωτική πρόκληση, είναι η γήρανση του πληθυσμού. Η γήρανση του πληθυσμού, περίπου το 20% του πληθυσμού της Ευρώπης είναι ηλικίας άνω των 65 ετών, που σημαίνει υψηλότερο επιπολασμό σημαντικών χρόνιων παθήσεων, όπως καρδιακές παθήσεις, εγκεφαλικό επεισόδιο και καρκίνος. Ακόμη, η γήρανση του πληθυσμού της Ευρώπης είναι ένας από τους βασικούς λόγους για τους οποίους έχει κατακλυστεί τόσο άσχημα από την πανδημία COVID-19 ο κόσμος, όσον αφορά τα συνολικά ποσοστά θνησιμότητας. (Marcin Pawel Jarzebski, 2021)

Επιπρόσθετα, αξίζει να αναφερθεί ότι τα συστήματα υγείας, κατά την περίοδο της πανδημίας του COVID-19, για την αντιμετώπιση της πανδημίας είχαν να αντιμετωπίσουν τη σωστή και

συνολική διαχείριση αυτών των συστημάτων, αφού τα συστήματα υγειονομικής περίθαλψης βασίζονται σε διαφορετικές αρχές χρηματοδότησης, ως αποτέλεσμα ετερογενών οικονομικών συνθηκών και κοινωνικών απόψεων για θέματα που σχετίζονται με την ανακατανομή του εισοδήματος, την παρουσία ιδρυμάτων και την κρατική παρέμβαση στην παροχή υγειονομικής περίθαλψης, που συχνά διαμορφώνονται από διαφορετικά ιστορικά και πολιτιστικά αποτυπώματα. Επιπλέον, έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά ως προς τις βασικές ιδρυτικές αρχές, τη χρηματοδότηση, την οργάνωση, τη διαχείριση και το μέγεθος του πληθυσμού. (OECD, 2020)

Το σύστημα υγειονομικής περίθαλψης απαιτεί τεράστια δράση σε ολόκληρη την κοινωνία ώστε να μπορεί να υπάρξει σωστή αντιμετώπιση των προκλήσεων κατά την περίοδο πανδημίας. Οι κύριοι φορείς που είναι υπεύθυνοι για την παροχή και τη χρηματοδότηση της υγειονομικής περίθαλψης, που βασίζονται γενικά στην αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύης, πρέπει να εντοπίσουν λύσεις πολιτικής και εκτός των τομέων της υγείας για την καλύτερη αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων. Αυτό ανοίγει νέα σενάρια για τα συστήματα υγειονομικής περίθαλψης και το ρόλο που θα πρέπει να διαδραματίσουν στο μέλλον. (Colombo, 2020)

Η δράση για τους κοινωνικούς καθοριστικούς παράγοντες της υγείας μπορεί να συμβάλει σε κοινωνικά οφέλη, όπως η ευημερία, η βελτιωμένη εκπαίδευση, χαμηλότερα ποσοστά εγκληματικότητας, ισορροπημένη και βιώσιμη ανάπτυξη και βελτιωμένη κοινωνική συνοχή και ένταξη. Οι επενδύσεις στην ισότητα στον τομέα της υγείας μπορούν να συμβάλουν άμεσα στην επίτευξη άλλων τομεακών και κυβερνητικών στόχων, αμφισβητώντας την αντίληψη ότι η υγεία εξαντλεί τους δημόσιους πόρους. (Srivani Singu, 2020)

Τον Ιούνιο του 2021, παρουσιάστηκαν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μετά το πέρας 18 μηνών από την αρχή της πανδημίας COVID-19, τα πρώτα διδάγματα που αντλήθηκαν από την πανδημία ώστε να αξιοποιηθεί και να βελτιωθεί η δράση για την αντιμετώπιση των προκλήσεών της σε επίπεδο ενωσιακού και εθνικού τομέα. Μετέπειτα, αυτό θα έχει ως αντίκτυπο στη συμβολή για να προβλεφθεί καλύτερα ο κάθε κίνδυνος που σχετίζεται με τη δημόσια υγεία και να ενισχυθεί ο σχεδιασμός για άμεση έκτακτη ανάγκη έχοντας ως στόχο πιο ταχεία και αποτελεσματικότερη κοινή αντίδραση σε όλους τους τομείς. Αυτά τα διδάγματα περιλαμβάνουν να υπάρχει μία πιο ταχεία ιχνηλασία της νόσου και σωστότερη ανταπόκριση μέσω της απαίτησης μίας στιβαρής παγκόσμιας επιτήρησης για υγεία και μέσω ενός βελτιωμένου ευρωπαϊκού συστήματος για συλλογή δεδομένων και πληροφορίας σχετικά

με την πανδημία. Επιπλέον, η διευκόλυνση λήψης αποφάσεων για πολιτικά ζητήματα και για να υπάρχει επικοινωνία με την κοινωνία μπορεί να διευκολυνθεί μέσω σαφών και συντονισμένων επιστημονικών συμβουλών. Ακόμη, μέσω συνεχών επενδύσεων, ελέγχων και επανεξετάσεων μπορεί να ενισχυθεί η ετοιμότητα. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021)

Μέσα από τις προκλήσεις που αντιμετώπισαν τα συστήματα υγείας και περίθαλψης στην Ευρώπη, κατά την περίοδο της πανδημίας, δημιουργήθηκαν κάποιες ευκαιρίες αποδεικνύοντας ότι η καλή υγεία στηρίζει την οικονομική και κοινωνική ευημερία. (Sustainable Development Goals, 2020)

Άλλες ευκαιρίες που δημιουργήθηκαν είναι η ανάπτυξη πιο εξελιγμένης τεχνολογίας φορητών συσκευών που μπορεί να παρακολουθεί δείκτες υγείας όπως ο καρδιακός ρυθμός και τα επίπεδα σακχάρου στο αίμα, καθώς και εκείνοι οι δείκτες που σχετίζονται με την ψυχική δυσφορία. Πολλές από αυτές τις συσκευές σχεδιάζονται πλέον για να μεταδίδουν αναγνώσεις της νόσου αυτής απευθείας σε επαγγελματίες υγείας, προσθέτοντας μια συναρπαστική διάσταση στην ψηφιοποίηση των συστημάτων υγείας. Και φυσικά, η σύνδεση όλων αυτών των καινοτομιών είναι μια έμφαση στην ασφαλή και κατάλληλη χρήση των δεδομένων υγείας όχι μόνο για τη βελτίωση των αποτελεσμάτων της υγειονομικής περίθαλψης αλλά και για τη διασφάλιση της τήρησης και της προστασίας των δικαιωμάτων του κάθε ασθενούς σε μία έξαρση πανδημίας. (Dhruv R. Seshadri, 2020)

Τέλος, οι παγκόσμιες προσπάθειες για τη μείωση του COVID-19 απέδειξαν γρήγορα ότι εάν τα δεδομένα υγειονομικής περίθαλψης μπορούν να συνδεθούν, να συνδυαστούν και να μοιραστούν, η χρησιμότητά τους θα αυξηθεί εκθετικά. Ωστόσο, στις περισσότερες γεωγραφικές περιοχές, τα δεδομένα είναι διάσπαρτα και απομονωμένα σε διαφορετικά συστήματα και διαφορετικούς οργανισμούς και δεν μπορούν να συνδυαστούν γρήγορα. Αυτό περιορίζει σε μεγάλο βαθμό την αποτελεσματικότητα των πληροφοριών για την παροχή ιατρικής φροντίδας σε πραγματικό χρόνο. Οι οργανισμοί υγείας πρέπει να επικεντρωθούν λιγότερο στην απόκτηση δεδομένων και στη δημιουργία εσόδων και περισσότερο στη σύνδεση και τον συνδυασμό τους για να εξαγάγουν πολύτιμες πληροφορίες και συμπεράσματα που μπορούν να αλλάξουν την υγειονομική περίθαλψη. (Σκοπελίτης, 2020)

1.2 Η επιρροή της πανδημίας στα Ελληνικά Φαρμακεία

Μια πανδημία είναι μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης για τη δημόσια υγεία, μια απειλητική κατάσταση για τη ζωή με αντίκτυπο στην κανονική λειτουργία της κοινότητας. Ακόμη και πριν φτάσει μια πανδημία σε μια χώρα και επιπλέον κατά τη διάρκεια της πανδημίας, υπάρχει ψυχολογική επιβάρυνση στο γενικό πληθυσμό. Το άγχος, ο φόβος και η αβεβαιότητα είναι κοινές ψυχολογικές απαντήσεις σε αυτήν την τρομακτική κατάσταση (Pan American Health Organization (PAHO/WHO) , 2009).

Από το 1^ο επιβεβαιωμένο κρούσμα στην Ελλάδα, ήδη από την επόμενη μέρα, η ελληνική κυβέρνηση άρχισε να επιβάλλει μέτρα κατά της εξάπλωσης του COVID-19. Ακυρώθηκαν όλα τα φεστιβάλ και λήφθηκαν περιοριστικά μέτρα σε περιφερειακό επίπεδο, κυρίως στις πληγείσες περιοχές στο νότιο τμήμα της Ελλάδας, συμπεριλαμβανομένης της επιλεκτικής αναστολής της λειτουργίας των σχολείων και των πολιτιστικών εκδηλώσεων. Το εθνικό lockdown επιβλήθηκε έγκαιρα, αφού ανακοινώθηκε μεγάλος αριθμός των θετικών κρουσμάτων COVID-19. Κατά τη διάρκεια του εθνικού lockdown, οι πολίτες επιτρεπόταν να βγαίνουν από το σπίτι τους μόνο για συγκεκριμένους λόγους. (Kassiani Mellou, 2021)

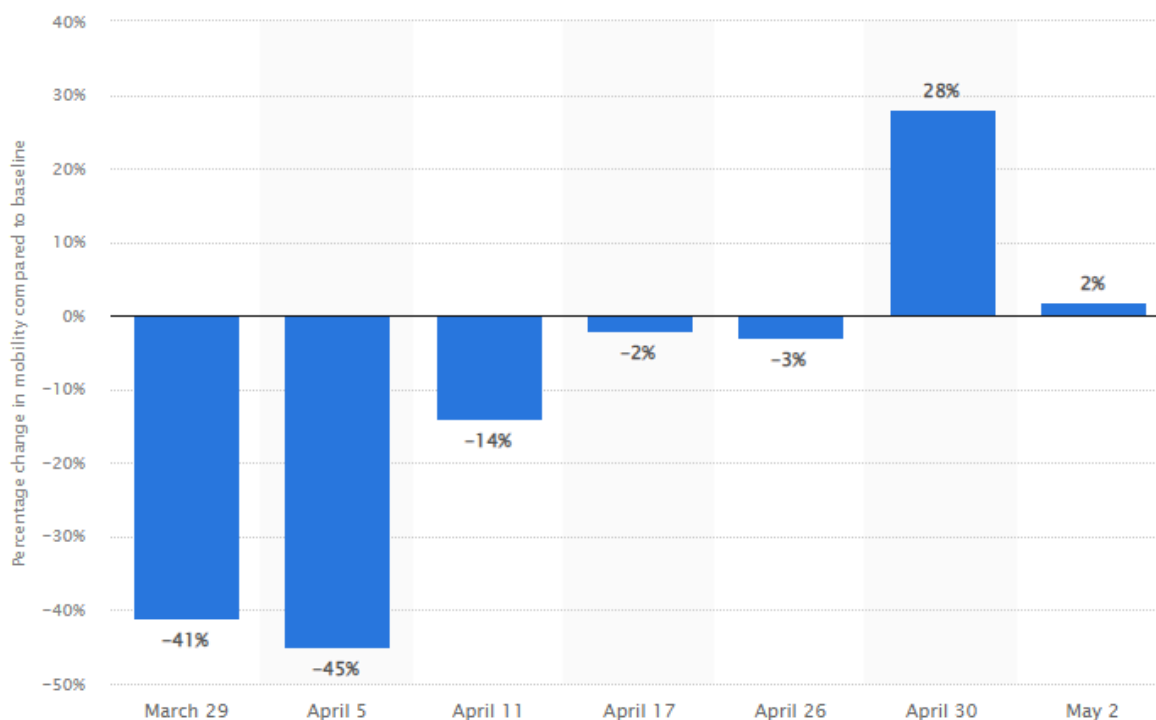
Η πανδημία του COVID-19 ανέδειξε τον κρίσιμο ρόλο του φαρμακευτικού κλάδου στην προάσπιση της δημόσιας υγείας και καθιστά σαφές πως η φαρμακευτική πολιτική που για χρόνια ακολουθείται στη χώρα πρέπει άμεσα να αναθεωρηθεί. Η ανάγκη για την επιτυχή διαχείριση των χρόνιων νοσημάτων με την κατάλληλη φαρμακευτική αγωγή και για την ύπαρξη συντεταγμένης και αποτελεσματικής πρωτοβάθμιας φροντίδας αναδείχθηκαν ξεκάθαρα στον καιρό της πανδημίας. Ωστόσο, η πανδημία COVID-19 έφερε και αρκετές δυσκολίες στα φαρμακεία, αφού οι κοινοτικοί φαρμακοποιοί αποτελούν την πρώτη επιλογή πολλών ασθενών για πληροφορίες υγείας. Επίσης, οι πελάτες - ασθενείς μπορούν να παρουσιάσουν στα κοινοτικά φαρμακεία για αναπλήρωση ή νέες συνταγές. Ως εκ τούτου, αποτελεί επιτακτική ανάγκη οι φαρμακοποιοί να είναι εξοπλισμένοι με γνώσεις και εργαλεία για να επικοινωνούν ξεκάθαρα και αποτελεσματικά με τους ασθενείς σχετικά με τρόπους περιορισμού των επιπτώσεων του COVID-19. (Ronald “Ron” Carico Jr., 2021)

Χάρη στην άμεση επιβολή της απαγόρευσης κυκλοφορίας, η Ελλάδα, σαν μία χώρα με ένα περιβάλλον μειωμένων πόρων, κατάφερε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την αρχή της

πανδημίας. Με τον τρόπο αυτό αναδείχθηκε η αξία και ο ρόλος της Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας στην αντιμετώπιση επειγουσών καταστάσεων δημόσιας υγείας, όπου ο κοινοτικός φαρμακοποιός έδωσε τη δική του μάχη κατά της πανδημίας. Παρέμεινε στο πόστο του εξασφαλίζοντας την επάρκεια βασικών φαρμάκων και αντιμετωπίζοντας ικανοποιητικά, σε συνεργασία με τον Εθνικό Οργανισμό Φαρμάκων, τις ελλείψεις που προέκυψαν λόγω της πανδημίας. Εξασφάλισε προστατευτικές μάσκες διατηρώντας τις τιμές τους σε λογικά επίπεδα, παρασκεύασε αντισηπτικά διαλύματα όταν δεν υπήρχε επάρκεια, και διατήρησε το σύστημα εφημεριών και διανυκτερεύσεων εξασφαλίζοντας την πρόσβαση των πολιτών στο φάρμακο και σε συμβουλές υγείας, τη στιγμή που η πρόσβαση σε άλλους επαγγελματίες υγείας ήταν μειωμένη. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας, η πολιτεία χρειάστηκε τη συμβολή του φαρμακοποιού σε διάφορα θέματα, θεσμοθετώντας επίσημα την εμπλοκή του, ελάχιστες όμως φορές όρισε αμοιβή για τις υπηρεσίες του (D. Moris, 2020). Το γεγονός της πανδημίας επέτρεψε να επιτευχθεί μεγάλη εμβολιαστική κάλυψη και δόθηκε η δυνατότητα οι ασθενείς που λαμβάνουν φαρμακευτική αγωγή από τα κρατικά φαρμακεία, να παραλαμβάνουν τα φάρμακά τους από τα ιδιωτικά φαρμακεία. Επίσης, ζητήθηκε η συμβολή του φαρμακοποιού στην ενημέρωση του κοινού για τον εμβολιασμό κατά του COVID-19 και η συμμετοχή του στη διαδικασία κλεισίματος ραντεβού. Ο κοινοτικός φαρμακοποιός και οι φαρμακαποθήκες, πολλές εκ των οποίων είναι συνεταιριστικές και επομένως ελεγχόμενες από τους κοινοτικούς φαρμακοποιούς, ανέλαβαν τον ανεφοδιασμό του κοινού με αυτοδιαγνωστικά self-test και την ενημέρωσή του για τον τρόπο χρήσης τους. (D. Moris, 2020)

Αξίζει να επισημανθεί ότι κατά την αρχή της περιόδου έξαρσης και εξάπλωσης της πανδημίας COVID-19 στην Ελλάδα, δηλαδή από τον Μάρτιο έως τον Απρίλιο του 2020, η επισκεψιμότητα σε φαρμακεία στην Ελλάδα παρουσίασε την πιο δραματική πτώση με ποσοστό 45%, όπως φαίνεται στην Εικόνα 1. Η Ελλάδα εφάρμοσε μέτρα lockdown στις 23 Μαρτίου 2020, κλείνοντας όλα τα μη απαραίτητα καταστήματα. Ωστόσο, η κινητικότητα των φαρμακείων αυξήθηκε κατά 28% στα τέλη Απριλίου του 2020 στην Ελλάδα. Αυτό μπορεί να οφείλεται στη σταδιακή χαλάρωση των μέτρων καραντίνας που ανακοινώθηκαν στα τέλη Απριλίου του 2020. (<https://www.statista.com/page/covid-19-coronavirus>)

Εικόνα 1. Σχηματικό διάγραμμα ποσοστού μεταβολής της κινητικότητας των φαρμακείων κατά την πανδημία του COVID-19 στην Ελλάδα το 2020. (<https://www.statista.com/page/covid-19-coronavirus>)

Επιπρόσθετα, η εξάπλωση της πανδημίας COVID-19 είχε σημαντική επίδραση στην ανάπτυξη των πωλήσεων των φαρμακείων. Η ποσοστιαία ανάπτυξη των πωλήσεων των φαρμακείων την περίοδο των περιοριστικών μέτρων έδειξε ότι υπήρξε τάση για αποθεματοποίηση κυρίως των φαρμάκων για την αντιμετώπιση χρόνιων νοσημάτων με τη συγκεντρωτική εκτέλεση των μηνιαίων επαναλαμβανόμενων συνταγών, γεγονός που οδήγησε στην αύξηση των πωλήσεων τους σε τεμάχια και αξίες κατά τις πρώτες 2 εβδομάδες του lockdown, τάση η οποία προϋπήρχε από την ανακοίνωση των πρώτων περιοριστικών μέτρων. (E. Koster, 2020) (M. Malik, 2020)

Σε ότι αφορά τις υπόλοιπες κατηγορίες προϊόντων που ήταν διαθέσιμα, κατά την περίοδο της πανδημίας, από τα φαρμακεία παρατηρήθηκαν ελλείψεις σε γάντια, μάσκες, προσωπίδες και άλλους προστατευτικούς εξοπλισμούς (Hellenic Competition Commission, 2020). Η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγκάστηκε να εκδώσει ειδικές οδηγίες για τη διευκόλυνση των εισαγωγών και την απαγόρευση εξαγωγών των προϊόντων αυτών για να εξασφαλίσει την επάρκειά τους στην Ευρωπαϊκή αγορά (Brethon, 2020). Αξίζει να αναφερθεί ότι η Ελλάδα παρουσίασε ελλείψεις, οι οποίες αποκαταστάθηκαν σταδιακά με τη βοήθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όπως και να έχει αυτό που παρατηρήθηκε από την πανδημία ήταν οι αλλαγές στην

καταναλωτική συμπεριφορά των ατόμων απέναντι στα προϊόντα υγείας σαν αποτέλεσμα της πανδημίας. Αυτό φαίνεται και από την εξέλιξη των πωλήσεων των προϊόντων ατομικής υγιεινής. (M. Aitken, 2020)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΕΛΑΣΗ ΤΗΣ ΝΟΣΟΥ COVID-19

Προϊόντος του χρόνου και ενώ βρίσκεται σε εξέλιξη η πανδημία με μικρότερη ή μεγαλύτερη ένταση ανάλογα την περίοδο, οι ειδικοί ανακαλύπτουν διαρκώς νέες πτυχές του αντίκτυπου που έχει στην καθημερινότητα και την ψυχολογία των φαρμακοποιών και των ασθενών – πελατών τους. Όπως δείχνουν οι έρευνες το κόστος στην ψυχική υγεία αυτών των ανθρώπων είναι μεγάλο. Στρες, αγχώδεις διαταραχές, κατάθλιψη, κρίσεις πανικού είναι μερικές μόνο από τις συνέπειες της πανδημίας στην ψυχολογία. Άτομα που δεν είχαν αντιμετωπίσει ξανά τέτοιες καταστάσεις κλήθηκαν να το κάνουν, ενώ άτομα με βεβαρημένη ψυχική υγεία είδαν την κατάσταση τους να επιδεινώνεται. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας έκανε έκκληση πριν από αρκετούς μήνες στις κυβερνήσεις να ενισχύσουν τις δομές για την ψυχική υγεία και να βελτιώσουν την πρόσβαση των πολιτών σε βοήθεια τέτοιου είδους. (Colombo, 2020)

Με βάση την έρευνα «Η Covid-19 στην Ελλάδα: Ψυχολογικό Αποτύπωμα» του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής που παρουσιάζει το ΑΠΕ-ΜΠΕ, σχεδόν το σύνολο των ανθρώπων στην Ελλάδα αισθάνθηκαν σημαντική αλλαγή στην καθημερινότητά τους. Ειδικότερα, πέντε στα δέκα άτομα

στην Ελλάδα αισθάνθηκαν «Πάρα πολύ» μεγάλη αλλαγή και τέσσερα στα δέκα άτομα αισθάνθηκαν «Μεγάλη» αλλαγή στην καθημερινότητά τους λόγω της πανδημίας COVID-19 και των επιπτώσεων της όπως, οι καραντίνες και οι περιορισμοί στις κοινωνικές και επαγγελματικές τους υποχρεώσεις. Η έρευνα διενεργήθηκε σε όλη την Ελλάδα το διάστημα 12-27 Δεκεμβρίου 2020, ηλεκτρονικά, ανώνυμα χωρίς προσωπικά δεδομένα των ερωτηθέντων. Τα αποδεκτά ερωτηματολόγια ήταν 5.778. Όπως φαίνεται, οι γυναίκες που αισθάνθηκαν πολύ μεγάλη αλλαγή ήταν 20% αναλογικά περισσότερες από τους άνδρες. Παράλληλα, σχεδόν εννέα στους δέκα με ποσοστό 87,2% πολίτες αισθάνθηκαν πολύ έως πάρα πολύ μεγάλη αλλαγή στην καθημερινότητά τους από την πανδημία. Τα συναισθήματα που αναπτύχθηκαν ήταν διαφορετικά από άνθρωπο σε άνθρωπο, με κύρια το φόβο μήπως αρρωστήσουν από τον κορονοϊό, τη μοναξιά γιατί αρκετοί απέφυγαν να επισκέπτονται τους συγγενείς τους μήπως τους μολύνουν και άλλοι προφυλάσσονταν μήπως μολυνθούν. Η αβεβαιότητα για τα επερχόμενα γεγονότα, το άγχος, ο εκνευρισμός, ο θυμός και η θλίψη έως τα καταθλιπτικά επεισόδια λόγω της πανδημίας και της συμπεριφοράς κάποιων άλλων ανθρώπων επιβάρυναν την καθημερινότητα των περισσότερων Ελλήνων. (ΑΠΕ-ΜΠΕ, 2021)

Έτσι, σύμφωνα με τον ομότιμο καθηγητή του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, Μιχάλη Γλαμπεδάκη, από τις επιπτώσεις της πανδημίας οι Έλληνες πολίτες προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν με ρεαλιστικό τρόπο την παρούσα κατάσταση, αφού 4 στα 10 άτομα θεωρούσαν ότι κάποιοι περιορισμοί θα αρθούν μέχρι το καλοκαίρι του 2021, το οποίο και έγινε πραγματικότητα. Ακόμη, 5 στα 10 άτομα θεωρούσαν ότι οι σχετικοί περιορισμοί θα αρθούν έως το τέλος του έτους 2021 ή εντός του 2022, το οποίο πάλι πραγματοποιήθηκε. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον Μιχάλη Γλαμπεδάκη (2021), κάποια περιοριστικά μέτρα λόγω της πανδημίας όπως η τηλεργασία και το κλείσιμο των σχολείων, προσέδωσαν την ευκαιρία σε περισσότερους (24%) ανθρώπους με ποσοστό 24% να βελτιώσουν την επαφή τους με τους συγγενείς και φίλους και σε λιγότερους με ποσοστό 15% την επιδείνωσαν (ΑΠΕ-ΜΠΕ, 2021). Η βελτίωση εμφανίζεται πιο έντονη στους νέους μέχρι 18 χρόνων που λόγω της διακοπής των δια ζώσης μαθημάτων έμειναν στα σπίτια τους. Οι νέοι, των οποίων οι σχέσεις με το στενό περιβάλλον τους βελτιώθηκαν, ήταν υπερδιπλάσιοι αυτών των οποίων επιδεινώθηκαν, με ποσοστό 27,3% έναντι 12,9%. Από την άλλη, αυτοί που αντιμετώπισαν αφήφιστα την πανδημία και την νόσο COVID-19 και θεωρούσαν ότι δεν συντρέχει λόγος ανησυχίας ήταν πολύ λίγοι με ποσοστό 5,8% έναντι αυτών που πήραν πολύ σοβαρά τον κίνδυνο και υπάκουσαν στις προτροπές των επιστημόνων και στις αποφάσεις του κράτους με ποσοστό 32,4%. Φυσικά, το μεγαλύτερο μέρος των Ελλήνων με 61,8% θεώρησε ότι η πανδημία μπορεί να είναι διαχειρίσιμη και χωρίς υπέρμετρο φόβο προχώρησαν τη ζωή

τους υπακούοντας στις συμβουλές των επιστημόνων και των αρμόδιων παραγόντων της πολιτείας. Παρακάτω παρουσιάζονται οι βασικότερες κατηγορίες των επιπτώσεων της πανδημίας στους Έλληνες. (ΑΠΕ-ΜΠΕ, 2021)

Επαφές με το στενό περιβάλλον

Η πανδημία επηρέασε σημαντικά και τις σχέσεις των ανθρώπων με το στενό συγγενικό, κοινωνικό, φιλικό και επαγγελματικό περιβάλλον. Μερικοί άνθρωποι εκμεταλλεύθηκαν τις ευκαιρίες που δημιουργήθηκαν από την τηλεργασία, την τηλεεκπαίδευση, το lockdown και άλλες απαγορεύσεις και διέθεσαν περισσότερο χρόνο στα αγαπημένα τους άτομα, άλλοι όμως υπέστησαν και υφίστανται ισχυρές ψυχολογικές πιέσεις. Με άλλα λόγια, σε άλλους έδωσε την ευκαιρία να αυξήσουν την επαφή και σε άλλους να τη μειώσουν. Συγκεκριμένα, άλλοι βελτίωσαν τις επαφές τους με το στενό περιβάλλον τους αφού βρίσκονταν περισσότερο χρόνο μαζί λόγω τηλεργασίας, αναστολής εργασίας ή για άλλους λόγους και άλλοι απομακρύνθηκαν γιατί απέφευγαν τη φυσική επαφή για λόγους προστασίας και προφύλαξης των ιδίων ή των συγγενών και γνωστών τους. Πολλοί βέβαια βρήκαν άλλες μεθόδους επικοινωνίας μέσω της τεχνολογίας. (Dhruv R. Seshadri, 2020)

Φόβος νόσησης

Χαρακτηριστικό του πώς επηρεάστηκαν οι ανθρώπινες επαφές είναι η εμφάνιση συναισθημάτων φόβου μήπως κάποιος γνωστός ή συγγενής ή συνεργάτης τους μεταδώσει τον ιό. Έτσι, αρκετοί άνθρωποι είχαν αναπτύξει το φόβο της νόσησης και απέφευγαν ακόμα και τις απαραίτητες και με προφυλάξεις συναναστροφές. Ο φόβος αυτός δεν είναι απλός φόβος, καταγράφει πολλές απειλές στο υποσυνείδητο του ανθρώπου, γι' αυτό πρέπει να αντιμετωπίζεται με άμεσο και κατάλληλο τρόπο. Αρκετοί ένιωθαν μεγάλο φόβο μήπως κολλήσουν από κάποιον απρόσεκτο και αδιάφορο συμπολίτη τους. (D. Moris, 2020)

Συναισθήματα μοναξιάς

Η ίδια η φύση της πανδημίας επέβαλε την απομόνωση ανθρώπων προκειμένου να μην κολλήσουν, στερώντας τους κάτι που είναι απαραίτητο για την ανθρώπινη ύπαρξη, δηλαδή την επαφή με άλλους. Πλέον, οι άνθρωποι ούτε ματιές δεν ανταλλάσσουν πια στους δρόμους, ενώ οι περισσότεροι παραμερίζουν για να περάσουν κάποιοι άλλοι που περπατούν αντίθετα και αν δεν

μπορούν να το κάνουν κρατούν την αναπνοή τους πριν συναντηθούν μέχρι και μερικά βήματα μετά. Η καχυποψία για τον «άλλο» κυριαρχεί στη σύγχρονη ζωή και την οδηγεί στην απομόνωση και στη μοναξιά. (Ioanna Giannopoulou, 2020)

Ενδοοικογενειακή βία

Η πανδημία κατέδειξε άλλη μία σοβαρή κατάσταση στην ελληνική κοινωνία, αυτή της αναγνώρισης και ταυτοποίησης της ενδοοικογενειακής βίας. Φαινόμενα απρεπούς και ασύμμετρης συμπεριφοράς από μέλη σε μέλη μιας οικογένειας, από άλλους χαρακτηρίζονται ως βίαια και από άλλους ως συνήθη και άνευ σημασίας. Το παρήγορο είναι ότι η νέα γενιά, άτομα 18-35 χρόνων, χαρακτηρίζουν πιο εύκολα κάποια περιστατικά ως βίαια, ενώ άτομα μεγαλύτερων ηλικιών δεν τα αξιολογούν με τον ίδιο βαθμό βιαιότητας. (European Patients Forum, 2021)

Αξιοποίηση του χρόνου κατά τη διάρκεια της καραντίνας

Πολλοί άνθρωποι προσπαθούν με διάφορους τρόπους να αμβλύνουν τις επιπτώσεις που δημιουργούνται από αναγκαστικές απομακρύνσεις από τις οικογενειακές, κοινωνικές και επαγγελματικές συναναστροφές λόγω μακροχρόνιας παραμονής σε νοσοκομείο, σε φυλακή, και, τελευταία στα σπίτια λόγω της καραντίνας και των μέτρων ενεργητικής και παθητικής προφύλαξης και προστασίας. (European Patients Forum, 2021)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΦΑΡΜΑΚΕΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΝΔΗΜΙΑ

Η φαρμακοβιομηχανία διαδραμάτισε πρωταρχικό ρόλο στη δημιουργία ευκαιριών κατά την καταπολέμηση των προκλήσεων της πανδημίας, όπως είναι:

- Η αξιοποίηση πολυετών επενδύσεων σε πλατφόρμες εμβολίων και θεραπευτικής τεχνολογίας.
- Η άμεση έναρξη προγραμμάτων κλινικής ανάπτυξης με βάση τη μακρόχρονη εμπειρία και τα καθιερωμένα δίκτυά τους.
- Οι γρήγορες επενδύσεις για την κλιμάκωση της παραγωγικής ικανότητας σε ολόκληρο τον κόσμο. (Moll, 2021)

Οι επαγγελματίες υγειονομικής περίθαλψης με υψηλή δημόσια διαθεσιμότητα, όπως είναι οι κοινοτικοί φαρμακοποιοί, είναι πιθανό να αποτελούν την πρώτη επιλογή πολλών ασθενών για πληροφορίες υγείας. Ένας ασθενής μπορεί να παρουσιαστεί σε ένα φαρμακείο για αναπλήρωση ή νέες συνταγές, αφού σε περίπτωση που οι συνταγογράφοι ακυρώσουν μη επείγοντα ραντεβού, αυτό κάνει αυτόματα το φαρμακείο μοναδικό σημείο προσωπικής επαφής με το σύστημα υγείας. Για τη διευκόλυνση της πρόσβασης του πληθυσμού σε υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης, θεσπίστηκαν κανονισμοί σχετικά με την επέκταση των συνταγών από τους φαρμακοποιούς, τις ώρες εργασίας, την πρόληψη των ελλείψεων και την αύξηση των τιμών, τις υπηρεσίες κίνησης και άλλες σχετικές λειτουργίες υγείας. Παράλληλα, οι φαρμακευτικοί σύλλογοι εκπόνησαν οδηγίες για την προστασία των φαρμακοποιών και των ασθενών τους, όπως η προετοιμασία και η παροχή απολυμαντικών, η φροντίδα ασθενών, η ενημέρωση και η συμβουλευτική, ειδικά σε ασθενείς με COVID-19, καθώς και η εφαρμογή κατ' οίκον συστημάτων χορήγησης φαρμάκων. Οι σημαντικοί ρόλοι που έπαιξαν οι φαρμακοποιοί ήταν να πραγματοποιήσουν τεστ για τον COVID-19 και περαιτέρω εμβόλια, καθώς και να καταπολεμήσουν την αφθονία της παραπληροφόρησης και των ψευδών ειδήσεων. (Steliana Ghibu, 2021)

Επιπρόσθετα, θεωρώντας το πόσο σημαντικές είναι οι ανάγκες των ασθενών που απαιτούν ελεγχόμενα φάρμακα για παρηγορητική φροντίδα, για σοβαρή διαχείριση του πόνου ή λήψης τακτικής θεραπείας και υποκατάστασης άλλων φαρμάκων, άλλες λειτουργίες που ανέλαβαν τα φαρμακεία σχετίζονται με:

- Την επέκταση των συνταγών, δηλαδή να επιτρέπεται να περάσουν οι συνταγές και σε άλλους φαρμακοποιούς.
- Παροχή συνταγών ελεγχόμενων ουσιών και φαρμάκων στα σπίτια των ασθενών από τους ίδιους τους υπαλλήλους των φαρμακείων.
- Λήψη πλήρους λογοδοσίας για τη φαρμακευτική αγωγή ενός ασθενούς. (S. Baldoni, 2019)

Σήμερα, τα φαρμακεία συμβάλλουν επίσης με διάφορους ουσιαστικούς τρόπους στις εκστρατείες εμβολιασμού κατά του COVID-19, όπως μέσω εργασιών διαχείρισης προμηθειών και προετοιμασίας εμβολίων σε κέντρα μαζικού εμβολιασμού, διανομή εμβολίων σε δομές φροντίδας και παροχή αξιόπιστων και κατανοητών πληροφοριών και συμβουλών στο ευρύ κοινό (PGEU, 2021). Ειδικότερα, τα τελευταία χρόνια οι φαρμακοποιοί της ελληνικής κοινότητας έχουν ενδυναμωθεί στο ρόλο τους να αυξάνουν την εμβολιαστική

κάλυψη. Από το 2019, οι φαρμακοποιοί της ελληνικής κοινότητας έχουν τη δυνατότητα να χορηγούν εμβόλια κατά της γρίπης στα φαρμακεία ως συμπλήρωμα στις υπάρχουσες υπηρεσίες εμβολιασμού, κάτι που έχει ήδη επιδείξει πολύ θετικά αποτελέσματα. Πριν από την έναρξη της εκστρατείας εμβολιασμού κατά του Covid-19, ο Πανελλήνιος Φαρμακευτικός Σύλλογος (ΠΦΣ) διοργάνωσε ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα εκπαίδευσης για τους φαρμακοποιούς για να τους υποστηρίξει στον κρίσιμο ρόλο τους για την προώθηση του εμβολιασμού στο ευρύ κοινό μέσω της παροχής έγκυρων και αξιόπιστων πληροφοριών. Περισσότεροι από 8.000 φαρμακοποιοί έχουν ενημερώσει τις γνώσεις τους για τις εξελίξεις του εμβολίου για τον Covid-19 μέσω του Ινστιτούτου Δια Βίου Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Ανάπτυξης Φαρμακοποιών (ΙΔΕΕΑΦ), με το πρόγραμμα εις βάθος εκπαίδευσης, όπου θα λειτουργούν ως κέντρα ενημέρωσης/συμβουλευτικής για τους πολίτες για τον εμβολιασμό Covid – 19. Επιπλέον, εγκαινιάστηκε μία εκστρατεία ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης στα ελληνικά φαρμακεία για το ευρύ κοινό για τον εμβολιασμό κατά του Covid-19. Ακόμη, οι φαρμακοποιοί της ελληνικής κοινότητας ξεκίνησαν να λειτουργούν ως κέντρα κρατήσεων για τους πολίτες για να προγραμματίσουν το ραντεβού τους για τον εμβολιασμό κατά του Covid-19. Αυτή η υπηρεσία στοχεύει στην υποστήριξη ατόμων που έχουν περιορισμένες ψηφιακές δεξιότητες και δεν μπορούν οι ίδιοι να κλείσουν το ραντεβού τους μέσω του διαδικτυακού συστήματος ραντεβού της ελληνικής κυβέρνησης. Για την παροχή αυτής της υπηρεσίας αμείβονται και οι Έλληνες φαρμακοποιοί. (PGEU, 2021)

Επίσης, το 2020 ο ΠΦΣ ανακοίνωσε άλλη μία ακόμη λειτουργία που προστέθηκε στα φαρμακεία λόγω της πανδημίας του COVID-19. Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19, η ενδοοικογενειακή βία, όπως είναι η κακοποίηση των παιδιών και των γυναικών, πήρε ανησυχητικές διαστάσεις αφού η βία αυτή μπορεί να έχει σωματική μορφή ή λεκτική μορφή. Ως συνέπεια ήταν η δημιουργία ψυχικού στρες στα θύματα αυτά και η εμφάνιση ενός ευρέως φάσματος προβλημάτων υγείας. Με βάση τα λεγόμενα της Ελληνικής Αστυνομίας, η άσκηση όλων των ειδών βίας είτε είναι η κακοποίηση, η ψυχολογική βία, η σωματική βία, η σεξουαλική και η συναισθηματική βία, διώκεται από το Νόμο. Ακόμη, ως ένα έγκλημα που διώκεται αυτεπάγγελτα θεωρείται η ενδοοικογενειακή βία. Ωστόσο, τις περισσότερες φορές τα θύματα που υπόκεινται σε ενέργειες βίας παρουσιάζουν ένα δισταγμό και ένα φόβο στο να καταγγείλουν τέτοιου είδους περιστατικά

στην αστυνομία ή να καλέσουν τις γραμμές υποστήριξης, ειδικότερα όλο αυτό το διάστημα της πανδημίας όπου ήταν υποχρεωτική η συνύπαρξη με τον θύτη στο σπίτι για το μεγαλύτερο μέρος του 24ώρου, λόγω της απαγόρευσης της κυκλοφορίας. Έτσι, ο Π.Φ.Σ. θέλοντας να συνεισφέρει στο να ενθαρρύνει τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας, δημιούργησε το διεθνή κωδικό «Μάσκα-19», ώστε να γίνεται η χρήση κατά τη συνομιλία τους με τον φαρμακοποιό τους. Με τη σειρά τους οι φαρμακοποιοί θα παροτρύνουν και θα κατευθύνουν, με υπευθυνότητα και διακριτικότητα, τα θύματα αυτά να αναφέρουν το περιστατικό στους αρμόδιους φορείς και αρχές, δίδοντάς τους τα στοιχεία επικοινωνία (ΠΦΣ, 2020):

- Γραμμή SOS: 15900
- Ηλεκτρονική επικοινωνία στο email sos15900@isotita.gr
- Άμεση Δράση: 100, τοπικό αστυνομικό τμήμα.

Αλλιώς, οι ίδιοι οι φαρμακοποιοί μπορούν να δώσουν στα θύματα ένα ειδικό έντυπο με τον κωδικό «Μάσκα-19», στο οποίο θα αναγράφουν τα πλήρη στοιχεία τους, όπως είναι το ονοματεπώνυμο, η διεύθυνση κατοικίας, τα τηλέφωνα ή άλλα στοιχεία επικοινωνίας, θα το υπογράψουν και θα το παραδίδουν στον φαρμακοποιό, ο οποίος το προωθεί εν συνεχεία άμεσα στους αρμόδιους φορείς και αρχές. Ως εκ τούτου, κατά τη διάρκεια της πανδημίας τα Ελληνικά Φαρμακεία είχαν ακόμη έναν ρόλο να επιτελέσουν, άλλη μία κοινωνική αποστολή, καταδικάζοντας με αυτόν τον τρόπο, τόσο την ενδοοικογενειακή όπως και κάθε μορφή βίας. Αυτή η επιπρόσθετη λειτουργία τους πραγματοποιήθηκε λόγω του ότι τα φαρμακεία στην Ελλάδα έχουν τεράστια διασπορά, από το πιο μικρό χωριό στις δυσπρόσιτες περιοχές, έως τα πιο κεντρικά σημεία των μεγαλουπόλεων, όντας κατ' αυτόν τον τρόπο προσβάσιμα από όλους τους πολίτες και άρα και από τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας. Ειδικά την περίοδο της πανδημίας, η επίσκεψη στο φαρμακείο ήταν ένας από τους βασικούς λόγους για τους οποίους δικαιούνταν οι πολίτες υπό όρους έξοδο από το σπίτι. Άλλος ένας λόγος δημιουργίας αυτής της λειτουργίας ήταν και η οικειότητα που έχουν οι πολίτες με τους

φαρμακοποιούς, καθώς σε αυτούς απευθύνονται για κάθε πρόβλημα υγείας τους. (ΠΦΣ, 2020)

Επιπρόσθετα, το πανευρωπαϊκό όργανο των Φαρμακοποιών της Κοινότητας (PGEU) βρισκόταν σε συνεχείς συζητήσεις με τις αρμόδιες επιτροπές της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς διαμόρφωση ενός νέου νομοθετικού πλαισίου φαρμακευτικής φροντίδας και αποζημιούμενων φαρμακευτικών υπηρεσιών κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Η πανδημία COVID-19 άσκησε τεράστια πίεση στα συστήματα υγειονομικής περίθαλψης. Σε αυτό το πλαίσιο, ο ρόλος των δομών της Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας (ΠΦΥ) είναι πολύ σημαντικός, με τα φαρμακεία της Κοινότητας να αποτελούν έναν κρίσιμο και αναπόσπαστο κρίκο αυτής της αλυσίδας παγκοσμίως. Σε περιοχές όπου το ξέσπασμα COVID-19 έπληξε πιο σοβαρά τις τοπικές κοινωνίες, τα κοινοτικά φαρμακεία εξυπηρέτησαν τους ασθενείς τους με μεγάλη «γενναιοδωρία» αυξάνοντας τον αριθμό των παρεχόμενων υπηρεσιών σε συνεργασία με τα κράτη τους, παραμένοντας το βασικό και πρώτο σημείο επαφής μεταξύ των ασθενών και των συστημάτων περίθαλψης. (PGEU, 2021)

Οι δράσεις που ανέλαβαν και συμμετείχαν τα Ελληνικά φαρμακεία ήταν κομβικές για την ανάσχεση των καταστροφικών επιπτώσεων της πανδημίας, και εκτείνονται από την ενημέρωση και εκπαίδευση του κοινού σε θέματα διασποράς του ιού και της ορθολογικής χρήσης των φαρμάκων, έως την προαγωγή του μαζικού εμβολιασμού και την επιδημιολογική επιτήρηση. Οι παρεχόμενες υπηρεσίες ανέδειξαν τον επιστημονικό ρόλο του φαρμακοποιού της Κοινότητας και καθιέρωσαν το φαρμακείο ως αναντικατάστατο κρίκο στην αλυσίδα της Δημόσιας Υγείας και της Πρωτοβάθμιας Φροντίδας. (ΠΦΣ, 2020)

Συνεπώς, δημιουργήθηκε το «Φαρμακείο των Υπηρεσιών» και αποτέλεσε το μέλλον του Κοινοτικού Φαρμακείου στην Ελλάδα. Για το λόγο αυτό, το Πανευρωπαϊκό όργανο των Φαρμακοποιών της Κοινότητας, όπου ο Πανελλήνιος Φαρμακευτικός Σύλλογος έχει ισχυρή παρουσία, βρίσκεται σε συνεχείς συζητήσεις με τις αρμόδιες επιτροπές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για τη διαμόρφωση ενός νέου νομοθετικού πλαισίου φαρμακευτικής φροντίδας και αποζημιούμενων φαρμακευτικών υπηρεσιών (ΠΦΣ, 2020) (PGEU, 2021), όπως είναι:

- Η προαγωγή και η διενέργεια του εμβολιασμού ενηλίκων.

- Η συμβουλευτική και συμμόρφωση των ασθενών με τη φαρμακοθεραπεία τους.
- Η αξιοποίηση των νέων ψηφιακών εργαλείων, όπως είναι το BIG DATA ANALYSIS και οι απομακρυσμένες υπηρεσίες εκπαίδευσης ασθενών, με στόχο την προάσπιση της Δημόσιας Υγείας και η εξοικονόμηση των πόρων των Συστημάτων Υγείας μέσω της προαγωγής της πρόληψης ασθενειών και της αποσυμφόρησής τους.
- Η θεσμική αναγνώριση των φαρμακείων ως κέντρα να συμβουλευθούν τους πολίτες για θέματα υγείας.

(ΠΦΣ, 2020) (PGEU, 2021)

Ο ΠΦΣ, με τη συνεισφορά των Ελλήνων φαρμακοποιών της Κοινότητας και του δικτύου των ισάριθμων φαρμακείων συνέβαλε στη διαχείριση της πανδημικής κρίσης από τον Μάρτιο του 2020 έως και σήμερα (ΠΦΣ, 2020), με τα ακόλουθα:

- 1) Άμεση υιοθέτηση αυξημένων μέτρων προστασίας στα φαρμακεία και πρωτοκόλλων ασφαλείας.
- 2) Διατήρηση ανοιχτών φαρμακείων 24 ώρες και 7 ημέρες την εβδομάδα, παρέχοντας υπηρεσίες ως πάροχοι Πρωτοβάθμιας Φροντίδας.
- 3) Επιτυχής διαχείριση της τεράστιας αύξησης της ζήτησης και πίεσης από τους πολίτες, για συγκεκριμένα φαρμακευτικά σκευάσματα τα οποία θεωρούνται θεραπείες για την νόσο COVID-19.
- 4) Ανάλυση πρωταγωνιστικού ρόλου στο Εθνικό εμβολιαστικό πρόγραμμα «Ελευθερία».
- 5) Επιτυχής αντιμετώπιση του εποχικού αντιγριπικού εμβολιασμού των πολιτών, με απόλυτη επιτυχία και ασφάλεια.
- 6) Καθοριστική συμμετοχή στην επιδημιολογική επιτήρηση της νόσου, διανέμοντας δεκάδες εκατομμύρια αυτοδιαγνωστικά μέσα (self-test) σε μεγάλο μέρος της κοινωνίας και καθοδηγώντας τους πολίτες για την ορθή χρήση αυτών μεταξύ άλλων.

- 7) Έμπρακτη στήριξη όλων των δράσεων της χώρας που αποσκοπούν στη μείωση της διασποράς της νόσου και την ψηφιοποίηση του κράτους.

Έτσι, το Ελληνικό Κοινοτικό Φαρμακείο αποτέλεσε έναν αξιόπιστο σύμμαχο για την Ελληνική Πολιτεία στην προσπάθεια προάσπισης της Δημόσιας Υγείας και αποσυμφόρησης του Ελληνικού Συστήματος Υγείας, προς όφελος του Έλληνα ασθενή. Ο εκσυγχρονισμός, η καινοτομία και η ψηφιοποίηση, σε όλη την αλυσίδα του φαρμάκου, θα κυριαρχήσουν τα επόμενα έτη, χωρίς όμως να αλλάξουν την ουσία του επαγγέλματος του φαρμακοποιού της Κοινότητας που βασίζεται στην προσωπική επαφή, εξυπηρέτηση και φροντίδα των πολιτών – πελατών και ασθενών του. (ΠΦΣ, 2020) (PGEU, 2021)

Τέλος, κάνοντας μία επισκόπηση όλων των παραπάνω, από την έναρξη της πρωτόγνωρης υγειονομικής κρίσης που βιώνει η Ελλάδα εξαιτίας του COVID-19 έως σήμερα, χιλιάδες φαρμακοποιοί που εργάζονται και διευθύνουν τα κοινοτικά φαρμακεία της χώρας στηρίζουν καθημερινά με όλες τους τις δυνάμεις την πρωτοβάθμια φροντίδα και το Εθνικό Σύστημα Υγείας με βασικές λειτουργίες όπως:

- Η λήψη των απαραίτητων μέτρων για την προστασία των εργαζομένων και των επισκεπτών του φαρμακείου.
- Η άμεση αναγνώριση εκείνων των ατόμων που έχουν υψηλή πιθανότητα να νοσήσουν από COVID-19 και η παροχή των κατάλληλων οδηγιών.
- Η παροχή τεκμηριωμένων πληροφοριών και συμβουλών στο ευρύ κοινό.
- Η προσφορά φροντίδας για την αντιμετώπιση ήπιας έντασης συμπτωμάτων και αποφορτίζοντας έτσι τα τμήματα επειγόντων περιστατικών των νοσοκομείων και των κέντρων υγείας.
- Η εξασφάλιση πρόσβασης των χρονίως πασχόντων, ιδίως των πιο ευάλωτων πολιτών, στη φαρμακοθεραπεία τους.
- Πρωτοστατώντας στην εφαρμογή της άυλης συνταγογράφησης και την εξοικείωση των ασθενών με τη διαδικασία.

- Η ενίσχυση των διαθέσιμων αποθεμάτων με αντισηπτικά, μέσω παρασκευής τους στα εργαστήρια των φαρμακείων και υπό τα αυστηρά πρότυπα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας.
- Η επίλυση των προβλημάτων που έχουν ανακύψει στην αλυσίδα ανεφοδιασμού φαρμάκων.
- Ο μαζικός εμβολιασμός του πληθυσμού έναντι του ιού της γρίπης.

Ως εκ τούτου, οι φαρμακοποιοί αποτελούν τους πιο άμεσα διαθέσιμους επαγγελματίες υγείας τόσο γεωγραφικά όσο και χρονικά, λόγω της εικοσιτετράωρης κάλυψης που παρέχεται από το δίκτυο των φαρμακείων και μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο και στην παρούσα φάση. (D. Moris, 2020)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΑΝ ΤΑ ΦΑΡΜΑΚΕΙΑ

Η συμβολή των φαρμακοποιών είναι αρκετά σημαντική σε κρίσιμες καταστάσεις, όπως είναι η πανδημία COVID-19. Αυτή η υγειονομική κρίση αντιμετωπίστηκε από τους φαρμακοποιούς λόγω της παραμονής τους στο πόστο τους και εκτελώντας το συνηθισμένο φαρμακευτικό τους έργο βάζοντας σε κίνδυνο την ζωή τους λόγω του ότι έρχονταν και συνεχίζουν να έρχονται σε επαφή με τεράστιο αριθμό πελατών και ασθενών σε καθημερινή βάση. Επίσης, τις περισσότερες φορές εξυπηρετούσαν τους ασθενείς χωρίς να κατέχουν τα απαραίτητα προστατευτικά μέτρα. Παρόλα αυτά κατάφεραν να δημιουργήσουν μια τεράστια σειρά από υπηρεσίες, ώστε να συμβάλλουν άμεσα και έγκαιρα στο να αντιμετωπιστεί η πανδημία. (S. Liu, 2020) (M. Aruru, 2021)

Ο κλάδος του φαρμάκου είχε να αντιμετωπίσει αρκετές προκλήσεις. Κατ' αρχήν έπρεπε να επιδείξει ταχύτητα ανατακλαστικά στην απρόσκοπτη συνέχιση των εργασιών του εν μέσω

του lockdown που εφαρμόστηκε κατά την αρχή της πανδημίας. Έτσι, διασφάλισε την επάρκεια φαρμακευτικών προϊόντων και δραστικών ουσιών και την απρόσκοπτη πρόσβαση των ασθενών στις απαραίτητες θεραπείες τους. Επίσης ανταποκρίθηκε άμεσα στις αυξημένες ανάγκες του συστήματος υγείας λόγω COVID-19 και προχώρησε σε προσφορά και δωρεές νοσοκομειακού εξοπλισμού για ΜΕΘ και φαρμακευτικού και υγειονομικού υλικού, μέσω ατομικής προστασίας για τη θωράκιση των εργαζομένων στις υγειονομικές μονάδες της χώρας, ύψους άνω των 2.250.000 ευρώ. Η πανδημία ανέδειξε την ανάγκη συνεργασίας της πολιτείας με τους εμπλεκόμενους φορείς και ο φαρμακευτικός κλάδος το έκανε πράξη. Σημαντική πρόκληση και επιδίωξη του κλάδου της φαρμακοβιομηχανίας αποτέλεσε η έγκαιρη δημιουργία ασφαλούς και αποτελεσματικού εμβολίου κατά του ιού COVID – 19, η ανάπτυξη αποτελεσματικών θεραπευτικών μέσων αλλά και αξιόπιστων και γρήγορων διαγνωστικών μέσων. (D. Moris, 2020)

Έτσι, αντιμετώπισαν προκλήσεις όταν ανέλαβαν λειτουργίες όπως η διανομή και η διάθεση φαρμάκων που η χρήση τους λαμβάνει χώρα αποκλειστικά μόνο σε νοσοκομειακούς χώρους, ώστε να βοηθήσουν στην αποσυμφόρηση των νοσοκομείων. Επίσης, αντιμετώπισαν αρκετές προκλήσεις όταν ανέλαβαν σε υψηλό ποσοστό τον εμβολιασμό των πολιτών με το αντιγριπικό εμβόλιο. Ωστόσο, παρά τις προκλήσεις αυτές έδωσαν λύσεις ώστε να αντιμετωπιστεί η έλλειψη σε φάρμακα και αποτέλεσαν βασική πηγή πληροφόρησης για κοινές παθήσεις ή για την ίδια την πανδημία. Ακόμη, τα φαρμακεία κατά τη διάρκεια της πανδημίας αντιμετώπισαν προκλήσεις και στον τομέα της εκπαίδευσης, αφού ενεπλάκησαν στην εκπαίδευση του κοινού σε σχέση με τον εμβολιασμό και τη διενέργεια αυτοδιαγνωστικών τεστ για τη νόσο COVID-19 χρησιμοποιώντας και τη σύγχρονη τεχνολογία για να βοηθήσουν ασθενείς από το σπίτι. (PGEU, 2021) (E. Koster D. P., 2021)

Τα Ελληνικά φαρμακεία, παρά τις προκλήσεις που αντιμετώπισαν, αποτελούν ένα αναξιοποίητο επιστημονικό ανθρώπινο δυναμικό και μόλις τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια τάση διεύρυνσης του ρόλου τους στην Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας, αντιμετωπίζοντας προκλήσεις σε όλο το φάσμα της φαρμακευτικής πρακτικής, όπως είναι στη διανομή και

διάθεση φαρμάκων, στη φαρμακευτική φροντίδα, στην αυτοθεραπεία, στη δημόσια υγεία και στην αντιμετώπιση επειγουσών καταστάσεων όπως η πανδημία COVID-19.

Η συνολική βοήθεια που θεωρεί ότι παρέχει ο φαρμακοποιός στους πελάτες του, τόσο μετά από πρωτοβουλία του πελάτη όσο και μετά από δική του πρωτοβουλία, είναι αρκετά υψηλή και αποτελεί μία τεράστια πρόκληση. Άλλες αξιοσημείωτες προκλήσεις μπορούν να θεωρηθούν:

- Η ενημέρωση που έπρεπε και πρέπει να παρέχει ο φαρμακοποιός προς το κοινό για την πρόληψη της νόσου.
- Η ψυχολογική υποστήριξη προς τους πελάτες του ή φροντιστές ασθενών σχετικά με το άγχος και την κατάθλιψη.
- Η ενημέρωση για τη συμμετοχή των πελατών-ασθενών τους στη διαδικασία κλεισίματος ραντεβού για τον εμβολιασμό έναντι του COVID-19.
- Η ενημέρωση στο κοινό σχετικά με την πανδημία και τον εμβολιασμό.

Παρακάτω αναλύονται με λεπτομέρεια οι βασικές προκλήσεις που αντιμετώπισαν.

Προκλήσεις στη διανομή και διάθεση φαρμάκων

Η εξασφάλιση στο να έχει άμεση πρόσβαση το κοινό σε κάθε φάρμακο σε οποιαδήποτε στιγμή επιθυμεί και το έχει ανάγκη, αποτελεί τη βασική υποχρέωση ενός φαρμακείου, αφού αυτό αποτελεί και τον πυρήνα του συγκεκριμένου επαγγέλματος. Αυτός είναι ο πυρήνας του επαγγέλματος και αυτή την πτυχή του αντιλαμβάνονται οι ασθενείς ως πολυτιμότερη. Ως εκ τούτου, κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19 τα φαρμακεία έπρεπε να φροντίσουν τη διατήρηση ικανοποιητικών ποσοτήτων όλων των ζωτικής σημασίας φαρμάκων και των ιατροτεχνολογικών προϊόντων και να αναλάβουν την ευθύνη της ασφαλούς και κατάλληλης αποθήκευσής τους, συμπεριλαμβανομένου και προϊόντων που απαιτούν ειδικές συνθήκες αποθήκευσης, όπως τα φάρμακα ψυχρής αλυσίδας (B. Urick, 2019) (Pharmaceutical Group of the European Union (PGEU), 2019).

Αξίζει να αναφερθεί ότι τα τελευταία χρόνια υπάρχει τεράστια και συνεχόμενη διεύρυνση της γκάμας από τα διακινούμενα φάρμακα και πλέον συμπεριλαμβάνονται και φάρμακα βιολογικής προελεύσεως με υψηλό κόστος που χρειάζονται ειδικούς χειρισμούς και εκπαίδευση, για την αντιμετώπιση πελατών με COVID-19. Συνεπώς, οι φαρμακοποιοί είχαν

να αντιμετωπίσουν τη σωστή διατήρηση ικανοποιητικών αποθεμάτων, σε συνδυασμό με τη διασπορά των φαρμακείων ακόμη και σε απομακρυσμένες περιοχές και τη λειτουργία τους 24 ώρες το 24ωρο μέσω του συστήματος των εφημεριών και διανυκτερεύσεων, ώστε να εξασφαλίσουν όχι μόνο την πρόσβαση στο φάρμακο αλλά και τη συνεχόμενη φροντίδα.

Οι ελλείψεις φαρμάκων είναι ένα φαινόμενο που πλήττει την πρόσβαση και τη συνέχεια στη φροντίδα. Από την αρχή της πανδημίας, το φαινόμενο αυτό έγινε πιο έντονο και τα φαρμακεία άρχισαν να ξοδεύουν πάνω από μία ώρα την ημέρα για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που ανάκλυπταν λόγω τέτοιων ελλείψεων στα φάρμακα. Μία αντιμετώπιση ήταν στο να επικοινωνήσει ο φαρμακοποιός με τον γιατρό του ασθενή και να προταθεί μία εναλλακτική θεραπεία που είναι διαθέσιμη στο φαρμακείο, ώστε να αντιμετωπιστεί η έλλειψη του φαρμάκου. Επίσης, μπορεί να παρασκευάσει ένα αντίστοιχο φάρμακο στο εργαστήριό του, εάν υπάρχει εργαστήριο, ώστε να καλυφθούν τα οποιαδήποτε κενά και δίνοντας παράλληλα παραδοσιακές λύσεις με σύγχρονο τρόπο. Για παράδειγμα, κατά τη χρονική περίοδο της πανδημίας COVID-19, τα φαρμακεία αντιμετώπισαν την έλλειψη αντισηπτικών διαλυμάτων με την παρασκευή αυτών στα εργαστήριά τους, για τις ανάγκες των πελατών τους. Σύμφωνα με τον WHO, η διάθεση φαρμάκων είναι και πρέπει να παραμείνει ευθύνη του επαγγέλματος του φαρμακοποιού. (K. Wiedenmayer, 2021)

Η δυνατότητα διανομής και από άλλα μέσα καθώς και η δυνατότητα διακίνησης μέσω διαδικτυακών πηγών έχει συμβάλει στην εμφάνιση των ψευδεπίγραφων φαρμάκων, το οποίο ήταν ακόμη μία πρόκληση που έπρεπε να αντιμετωπίσουν οι φαρμακοποιοί στα φαρμακεία, όσον αφορά τη διάθεση φαρμάκων. Οι κοινοτικοί φαρμακοποιοί έχουν τη γνώση και τις δεξιότητες και μπορούν να συνεργάζονται με τις αντίστοιχες ελεγκτικές αρχές καθώς και με τις παρασκευάστριες εταιρίες με σκοπό την αντιμετώπιση του φαινομένου και την εξασφάλιση προς το κοινό ασφαλούς φαρμάκου. Τα κοινοτικά φαρμακεία προσπάθησαν να συνεταιριστούν ώστε να αναλάβουν δυναμικότερο ρόλο στη διανομή φαρμάκου μέσω του χονδρεμπορίου. Η δραστηριότητα αυτή προστάτευσε σε μεγάλο βαθμό τη βιωσιμότητά τους ιδιαίτερα σε μικρά φαρμακεία και συνέβαλε σημαντικά στην αντιμετώπιση των ελλείψεων.

Προκλήσεις στη φαρμακευτική φροντίδα

Η φαρμακευτική φροντίδα αποτελεί τη φροντίδα που παρέχεται από ένα ειδικό άτομο σε ένα άτομο που έχει ανάγκη για φροντίδα και βοήθεια, με την εγγύηση της ασφάλειας και με την

ορθολογική χρήση φαρμάκων. Η παροχή φροντίδας μπορεί να έχει διάφορες μορφές, όπως είναι η ίαση σε ασθένεια, η εξαφάνιση ή μείωση της συμπτωματολογίας, η διακοπή ή επιβράδυνση της εξέλιξης μιας νόσου, η πρόληψη ασθένειας ή συμπτωματολογίας. Έτσι, οι φαρμακοποιοί κατά τη διάρκεια της πανδημίας έπρεπε να παρέχουν με συγκεκριμένο και συστηματικό τρόπο φαρμακευτική φροντίδα και ταυτόχρονη διάθεση φαρμάκων, αφηφώντας τους κινδύνους στο να κολλήσουν COVID-19 από τους πελάτες – ασθενείς που έχρηζαν την άμεση ανάγκη φαρμακευτικής φροντίδας. Αυτό αποτέλεσε τεράστια πρόκληση, αφού η φαρμακευτική φροντίδα περιλαμβάνει στενή επικοινωνία με τον ασθενή και απαιτεί επιστημονικές γνώσεις σε σχέση με το φάρμακο, την παθοφυσιολογία των ασθενειών και την επιδημιολογία τους, δεξιότητες ενσυναίσθησης, ενεργητική ακρόαση και δημιουργία σχέσης εμπιστοσύνης με τον ασθενή. Ξεκινά με την καταγραφή και ερμηνεία της πληροφορίας που δίνεται από τον ασθενή καθώς και των θεραπευτικών στόχων. Ακολουθεί αξιολόγηση του θεραπευτικού πλάνου σε σχέση με την αποτελεσματικότητά του ή την ύπαρξη ανεπιθύμητων ενεργειών. Έπειτα, διερευνώνται διάφορα πιθανά προβλήματα που μπορεί να προκύψουν από τη χρήση των φαρμάκων και ενημερώνεται ο ασθενής ώστε να αναγνωρίσει τα συμπτώματα. Εκτός από τα πιθανά προβλήματα που σχετίζονται με το φάρμακο, ανιχνεύονται και πιθανά προβλήματα σχετιζόμενα με την ασθένεια αλλά και άλλοι παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν τα αποτελέσματα της φαρμακοθεραπείας ή την εξέλιξη της νόσου. (Pharmaceutical Group of the European Union (PGEU), 2019)

Προκλήσεις στην αυτοθεραπεία

Τα τελευταία χρόνια το φαινόμενο της αυτοθεραπείας για κοινές παθήσεις είναι όλο και πιο συχνό. Είναι πλέον διαθέσιμα πολλά ασφαλή και αποτελεσματικά φάρμακα για τα οποία δεν απαιτείται ιατρική συνταγή για την προμήθειά τους. Το φαινόμενο αυτό είναι ως ένα βαθμό επιθυμητό για τη βιωσιμότητα των συστημάτων υγείας, ιδιαίτερα σε εποχές μειωμένων πόρων, καθώς συμβάλλει στη μη περιττή χρήση των υπηρεσιών. Η αλματώδης ανάπτυξη του διαδικτύου και η εύκολη πρόσβαση στην πληροφορία συμβάλλει στην ένταση του φαινομένου. Ο φαρμακοποιός της κοινότητας είναι ο πλέον προσβάσιμος επαγγελματίας υγείας και ως ειδικός επί του φαρμάκου είναι ικανός να στηρίξει το κοινό στη λήψη απόφασης για αυτοθεραπεία σε κοινές παθήσεις αλλά και να παραπέμψει τον ασθενή σε ιατρική βοήθεια αν κρίνεται απαραίτητο. Είναι ικανός να παρέχει επιστημονικά τεκμηριωμένη πληροφορία και μπορεί να παρέχει στο κοινό αγωγή υγείας και με τον τρόπο

αυτό να ενδυναμώνει τον ασθενή σε ασφαλή και αποτελεσματική αυτοθεραπεία.
(Pharmaceutical Group of the European Union (PGEU), 2019)

Προκλήσεις στη δημόσια υγεία

Η διανομή και διάθεση φαρμάκων, η φαρμακευτική φροντίδα, η στήριξη των ασθενών στην αυτοθεραπεία αποτελούν διαστάσεις της φαρμακευτικής πρακτικής που συμβάλουν στη βελτίωση της δημόσιας υγείας, καθώς βελτιώνουν την υγεία του πληθυσμού και συμβάλλουν στη βιωσιμότητα των συστημάτων υγείας. Ωστόσο, ο συνεχώς διευρυνόμενος ρόλος του φαρμακοποιού μπορεί να οδηγήσει με πιο άμεσο τρόπο στην προστασία της δημόσιας υγείας όχι μόνο σε τοπικό επίπεδο αλλά και παγκόσμια (E. M. Faller, 2020). Η μεγάλη διασπορά των φαρμακείων, οι σχέσεις εμπιστοσύνης που διατηρούν με τα μέλη της κοινότητας που υπηρετούν και η χρήση της τεχνολογίας μπορούν να μετατρέψουν τους χώρους αυτούς σε σημεία συλλογής πληροφοριών σε πραγματικό χρόνο, σχετικά με τις συμπεριφορές και τις τάσεις του κοινού σε παράγοντες κινδύνου για τη νόσο COVID-19. Ο φαρμακοποιός της κοινότητας συχνά συμβάλλει στην ενημέρωση του κοινού σε θέματα Δημόσιας υγείας όπως η προαγωγή των εμβολιασμών και η διατήρηση της καλής υγείας τους. Ο φαρμακοποιός μπορεί να ανιχνεύσει προβλήματα από κακή χρήση φαρμάκων, εμφάνιση ανεπιθύμητων ενεργειών, ή αλληλεπιδράσεων με άλλα φάρμακα. Η πληροφορία αυτή μπορεί και πρέπει να αναφέρεται σε αντίστοιχες ελεγκτικές αρχές και να μοιράζεται με τους άλλους επαγγελματίες υγείας αλλά και με το κοινό. Η συστηματική αυτή και δομημένη διαδικασία επιτήρησης όλων των κυκλοφορούντων φαρμάκων καλείται φαρμακοεπαγρύπνηση και ο φαρμακοποιός της κοινότητας έχει καθήκον στο να αντιμετωπίσει καθημερινές προκλήσεις που βασίζονται στο όφελος της δημόσιας υγείας σε στενή συνεργασία με όλους τους επαγγελματίες υγείας.

Ως εκ τούτου, οι φαρμακοποιός είναι ο μόνος επαγγελματίας υγείας του οποίου η αποζημίωση δεν συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την παροχή φροντίδας υγείας. Αν αναλογιστεί κανείς ότι, μετά τους ιατρούς και τους νοσηλευτές, αποτελούν την πολυπληθέστερη ομάδα επαγγελματιών υγείας, ενώ παράλληλα παρατηρείται έλλειψη σε ανθρώπινο δυναμικό στην ΠΦΥ, μπορεί να κατανοηθεί ότι παρά τη σημαντική τους εκπαίδευση, οι φαρμακοποιοί αντιμετωπίζουν πολλαπλές προκλήσεις που μπορεί να αφορούν την υγεία τους, αλλά και θέματα που σχετίζονται με θέσεις εργασίας αξιοποίησης του επαγγέλματός τους. Καθώς το βιοτικό επίπεδο αυξάνει, τα αυξανόμενα εισοδήματα προκαλούν ζήτηση για καλύτερη υγεία. Από την άλλη, οι ανισότητες στον χώρο της υγείας

αφήνουν όλο και περισσότερα άτομα ακάλυπτα από τα εθνικά συστήματα υγείας, με αποτέλεσμα να καταφεύγουν στην αυτοθεραπεία, ιδιαίτερα σε καιρούς οικονομικής κρίσης (A. Kamekis, 2020). Υπάρχουν επομένως ανάγκες για υπηρεσίες υγείας που δεν καλύπτονται, τόσο ενός κοινού που έχει δυνατότητα να πληρώσει για ακόμη καλύτερα αποτελέσματα υγείας, όσο και μιας μερίδας πολιτών που δεν έχουν ικανοποιητική πρόσβαση στα εθνικά συστήματα υγείας. Οι μεν πρώτοι μπορούν να χρηματοδοτήσουν οι ίδιοι αυτές τις υπηρεσίες, ενώ οι δεύτεροι μπορούν να χρηματοδοτηθούν για την κατανάλωση αυτών των υπηρεσιών από το κράτος, εάν η ικανοποίηση των αναγκών αυτών είναι προς όφελος της υγείας των πολιτών ή και της δημόσιας υγείας γενικότερα και πραγματοποιείται με οικονομικό και αποδοτικό τρόπο. Η ικανοποίηση μέρους αυτών των αναγκών και προς τις δύο κατευθύνσεις μπορεί να γίνει ως ένα βαθμό από τα φαρμακεία της κοινότητας. Η διεύρυνση του ρόλου τους και η διαφοροποίησή τους ως προς τις πρακτικές που ακολουθούν για να εξυπηρετούν τις ανάγκες αυτές, θεωρείται ζωτικής σημασίας για την επιβίωσή, αλλά και συμβάλλει στη βιωσιμότητα των συστημάτων υγείας. Η ανάγκη διεύρυνσης των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι φαρμακοποιοί και τα φαρμακεία αποτελεί ζωτικής θέμα σημασίας αυτά τα χρόνια της πανδημίας. (Pharmaceutical Group of the European Union (PGEU), 2019)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΑΠΟ ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

Στο παρόν κεφάλαιο θα παρουσιαστούν ποιοτικά και ποσοτικά δεδομένα σχετικά με τις αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στις λειτουργίες νοσοκομειακών φαρμακείων αλλά και φαρμακείων της κοινότητας κατά την περίοδο της πανδημίας του COVID-19 σε διαφορετικά κράτη της υφελίου. Επίσης θα περιγράψουμε τα μέτρα προστασίας τα οποία λήφθηκαν για την προστασία του προσωπικού και των ασθενών και θα αναλυθούν τα δεδομένα τα οποία προκύπτουν από τις μελέτες περίπτωσης ώστε παρακάτω να επιχειρήσουμε να εξάγουμε ορισμένα συμπεράσματα σχετικά με την επιρροή που άσκησε η πανδημία στη συνολική λειτουργία των δομών αυτών.

Αρχικά, η πρώτη μελέτη περίπτωσης αφορά πανεπιστημιακό φαρμακείο στην πρωτεύουσα της Βραζιλίας, αναφερόμενη στη συνεισφορά του στην παραγωγή μεγάλων ποσοτήτων αντισηπτικού διαλύματος το οποίο διατέθηκε προς χρήση σε χώρους του πανεπιστημίου και άλλων δημοσίων δομών, όπως το εμβολιαστικό κέντρο και το δημαρχιακό μέγαρο.

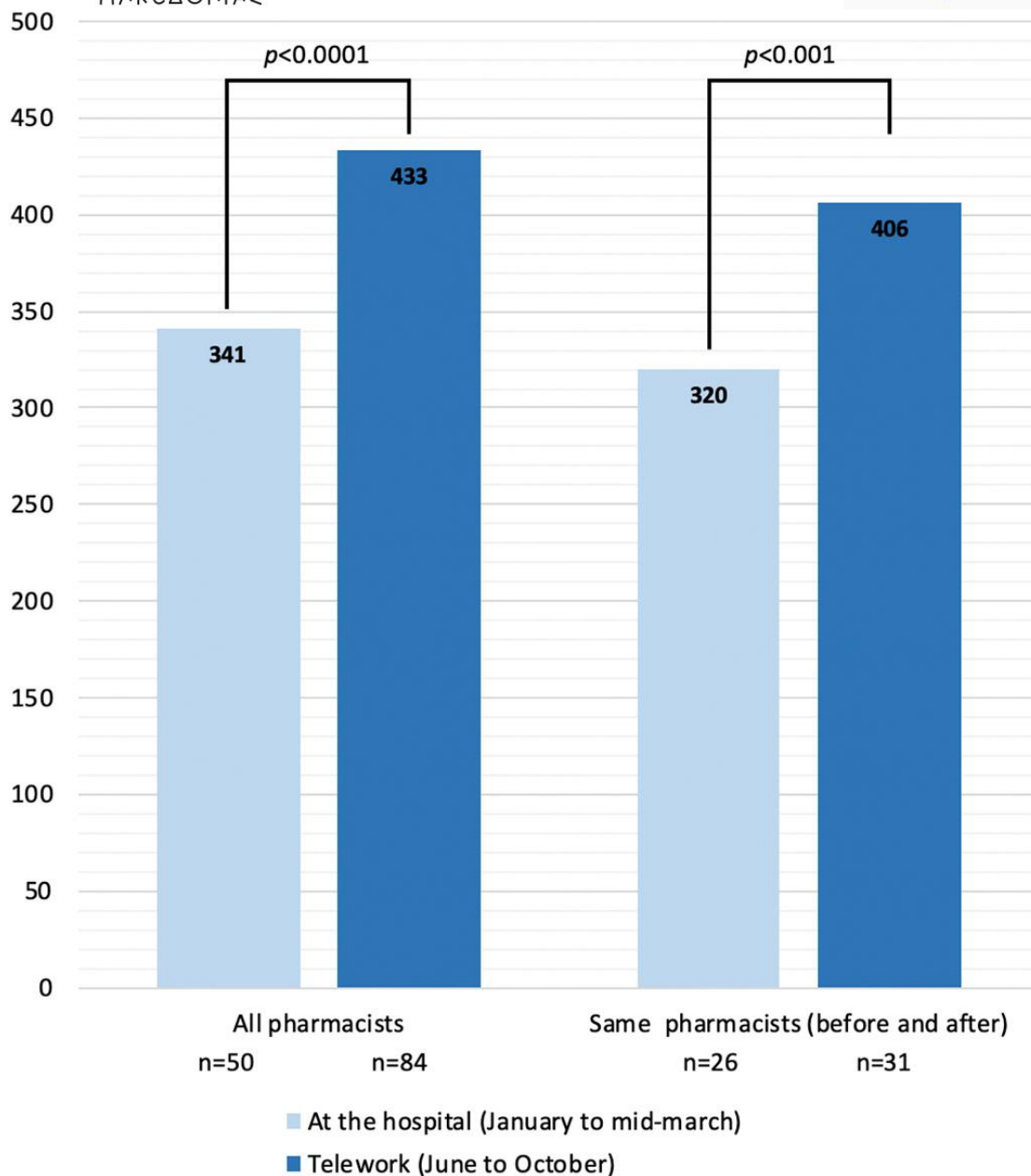

Συγκεκριμένα, το φαρμακείο λόγω της μεγάλης ανάγκης απολυμαντικών μέσων άρχισε την παρασκευή αλκοολούχας γέλης και διαλύματος αιθυλικής αλκοόλης 70 βαθμών σύμφωνα με τις οδηγίες του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας. Λόγω της πανδημίας υπήρξε μείωση του προσωπικού του φαρμακείου και αλλαγή του προγράμματος με αποτέλεσμα τη μείωση των ορών λειτουργίας. Έτσι τα άτομα από 32 μειώθηκαν στα 20, μεταξύ των οποίων 7 φαρμακοποιοί. Η ασφάλεια και η αποτελεσματικότητα ελέγχονταν σε όλα τα στάδια παρασκευής και η διαδικασία παραγωγής ακολούθησε τα πρότυπα GHP (Good Handling Practices). Σημειώνεται πως από τις 16 Μαρτίου του 2020 το προσωπικό έκανε χρήση προστατευτικής μάσκας, γυαλιών και γαντιών. Έγινε σύσταση για τήρηση απόστασης δύο μέτρων και χρήση αντισηπτικού, προσοχή όσον αφορά την εμφάνιση αρχικών συμπτωμάτων μόλυνσης και καθαρισμού των ρούχων εργασίας. Μετά την εφαρμογή των παραπάνω, το φαρμακείο άρχισε να παράγει εβδομαδιαίως 50 λίτρα γέλης και 55 λίτρα αιθυλικής αλκοόλης. (Nigro *et al.*, 2021)

Στη συνέχεια, σε επόμενη μελέτη περίπτωσης περιγράφονται οι αλλαγές που επήλθαν στις λειτουργίες ενός φαρμακείου πανεπιστημιακού νοσοκομείου, από τα μεγαλύτερα της βορείου Αμερικής, λόγω της επείγουσας κατάστασης. Αρχικά συστάθηκε μία ομάδα διαχείρισης κρίσεων αποτελούμενη από επτά φαρμακοποιούς και 4 διοικητικούς υπαλλήλους με σκοπό την αντιμετώπιση των προκλήσεων που προκύπτουν και θα προκύψουν στο εγγύς μέλλον λόγω της ραγδαίως εξελισσόμενης κατάστασης. Τα θέματα που εξετάστηκαν αφορούσαν την προμήθεια φαρμάκων, τις απουσίες υπαλλήλων, τις αλλαγές προγράμματος, την αναδιοργάνωση του χώρου εργασίας ώστε να τηρείται η απόσταση των δύο μέτρων μεταξύ των ατόμων και τη δημιουργία σχεδίου προοδευτικής αναβολής διαφόρων διοικητικών και κλινικών εργασιών που επιτελούνται από φαρμακοποιούς βάσει προτεραιότητας. Ακόμη, προσδιορίστηκε ο ελάχιστος αριθμός βοηθών φαρμακείου και τεχνικών που απαιτείται ώστε να συνεχίσει να λειτουργεί σε κανονικούς ρυθμούς το φαρμακείο σε περίπτωση απουσίας τους. Σχετικά με την επικοινωνία μεταξύ του προσωπικού, μέσω ενός ασφαλούς δικτύου σε πραγματικό χρόνο, χρησιμοποιήθηκε το PetalMD με σκοπό την άμεση ενημέρωση όλων σε περίπτωση επείγουσας κατάστασης. Το PetalMD είναι μία ηλεκτρονική εφαρμογή για αποστολή μηνυμάτων, αλλά δίνει τη δυνατότητα ενημέρωσης του προγράμματος σε πραγματικό χρόνο στέλνοντας ενημέρωση σε όλα τα μέλη της ομάδας. Επιπρόσθετα, κρίθηκε απαραίτητο να διασφαλιστεί η ψυχική υγεία των φαρμακοποιών και βοηθών προκειμένου να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στις αντίξοες συνθήκες που δημιουργήθηκαν λόγω της πανδημίας. Για το λόγο αυτό πραγματοποιούνταν τακτικές επισκέψεις από τη διοίκηση του

νοσοκομείου στο προσωπικό του φαρμακείου ώστε να ενημερωθούν σχετικά με τα πρωτόκολλα ασφαλείας του νοσοκομείου που εφαρμόζονται για την προστασία του προσωπικού και των συγγενών του. Όσον αφορά το χώρο εργασίας, επιδιώχθηκε η μείωση στο ελάχιστο των άσκοπων μετακινήσεων του προσωπικού για να περιοριστεί η διασπορά του ιού. Ορίστηκε ως απαιτούμενη απόσταση μεταξύ συναδέλφων τα δύο μέτρα και συστάθηκε η χρήση προστατευτικής μάσκας, ειδικά την περίοδο που οι δύο βάρδιες συναντιόντουσαν. Προτού πραγματοποιηθεί η αλλαγή απαιτούνταν ο ενδεδειγμένος καθαρισμός του γραφείου, του ηλεκτρολογίου, του ποντικιού, του τηλεφώνου και της καρέκλας. Οι φαρμακοποιοί χωρίστηκαν σε τέσσερις ομάδες ανάλογα με τον κίνδυνο έκθεσής τους ώστε να περιοριστεί η κίνησή τους εντός του νοσοκομείου, ενώ επιστρατεύθηκε και η τηλεργασία. Τέσσερις φαρμακοποιοί συνέχισαν την εργασία από το σπίτι με αρμοδιότητα την εκτέλεση συνταγών, γεγονός που οδήγησε σε αύξηση κατά 27 τοις εκατό των εκτελεσμένων συνταγών σύμφωνα με ανάλυση που πραγματοποιήθηκε, όπως φαίνεται και στο διάγραμμα παρακάτω.

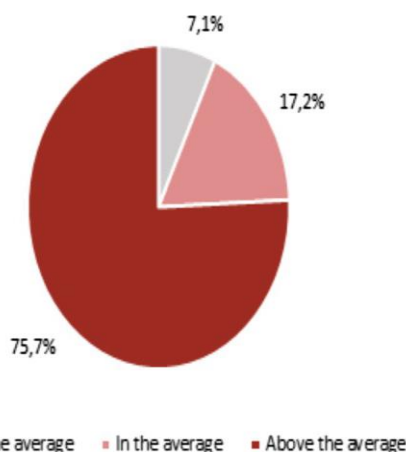

Η αύξηση αυτή πιθανόν οφείλεται στο μικρότερο αριθμό ενοχλήσεων και αποσπάσεων της προσοχής από την εργασία. Πρέπει να αναφερθεί πως ακόμα και σήμερα η τηλεργασία συνεχίζει να χρησιμοποιείται ως τρόπος εργασίας. Προκειμένου όμως να ανατεθεί σε κάποιον εργαζόμενο του φαρμακείου να εργαστεί από το σπίτι, έπρεπε να τηρούνται το ιατρικό απόρρητο των ασθενών και οι κανόνες ασφαλείας, να εφαρμόζει το πρόγραμμα του φαρμακείου και να ενημερώνει έγκαιρα για τυχόν απουσία, να είναι εύκολα προσιτός για τηλεφωνική επικοινωνία σε όλη τη διάρκεια του ωραρίου και να δεχτεί να αξιολογηθεί πάνω στην παραγωγικότητά του. (Adam *et al.*, 2021)

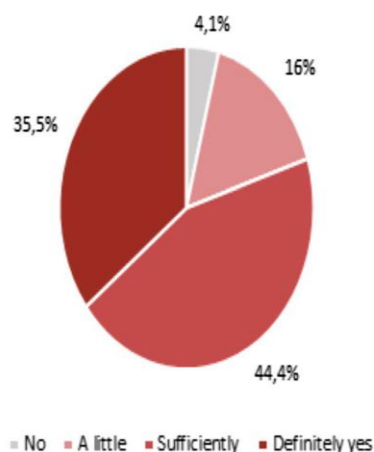

Ακολούθως, η μελέτη περίπτωσης που θα αναλύσουμε έχει ως στόχο να εξετάσει τις διαδικασίες λειτουργίας καθώς και θέματα οργανωτικού και υλικοτεχνικού περιεχομένου, τα οποία απασχόλησαν τα φαρμακεία της κοινότητας στην Ιταλία τους πρώτους μήνες της επείγουσας κατάστασης που προέκυψε λόγω της πανδημίας. Επίσης γίνεται καταγραφή των αιτημάτων, των προβληματισμών και αλλαγής στις ανάγκες των ασθενών. Για την υλοποίηση της έρευνας χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο το οποίο συντάχθηκε από την Ιταλική Εταιρεία Κλινικής Φαρμακευτικής και χωριζόταν σε τρεις τομείς. Αυτοί ήταν η γεωγραφική θέση και ο διαχωρισμός σε αστική ή αγροτική περιοχή ανάλογα με την τοποθεσία του φαρμακείου, οι λειτουργικές και οργανωτικές μέθοδοι που εφαρμόστηκαν από το φαρμακείο και τέλος ο χαρακτηρισμός και η συχνότητα των ερωτήσεων των πελατών-ασθενών σχετικά με την υγεία και τη φαρμακευτική αγωγή. Προκειμένου να διευκολυνθεί η διαδικασία της στατιστικής ανάλυσης, τα φαρμακεία διαχωρίστηκαν σε δύο κατηγορίες ανάλογα με τον αριθμό κρουσμάτων ανά περιοχή. Αυτές ήταν οι κόκκινες και οι μη κόκκινες ζώνες. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα πιο συχνά εφαρμοζόμενα μέτρα προστασίας ήταν η χρήση προστατευτικών γαντιών, υαλοπίνακα στον πάγκο του φαρμακείου και χειρουργικής μάσκας προστασίας. Στις κόκκινες περιοχές παρατηρήθηκε μεγαλύτερη χρήση της „KN95 μάσκας προστασίας και αυξημένη διαθεσιμότητα αντισηπτικού διαλύματος για τους πελάτες. Για την ομαλή εξυπηρέτηση των ασθενών ορίστηκε μέγιστος αριθμός ατόμων εντός του καταστήματος, προσέλευση με ραντεβού για παραλαβή των φαρμάκων, τηλεφωνική επικοινωνία για συμβουλές και παράδοση των φαρμάκων στο σπίτι.

During the health emergency, the number of health consultations and requests for information from the customers in the pharmacy from patients was:

Do you think that the current emergency situation may have increased the confidence perceived by patients towards the professional figure of the community pharmacist?

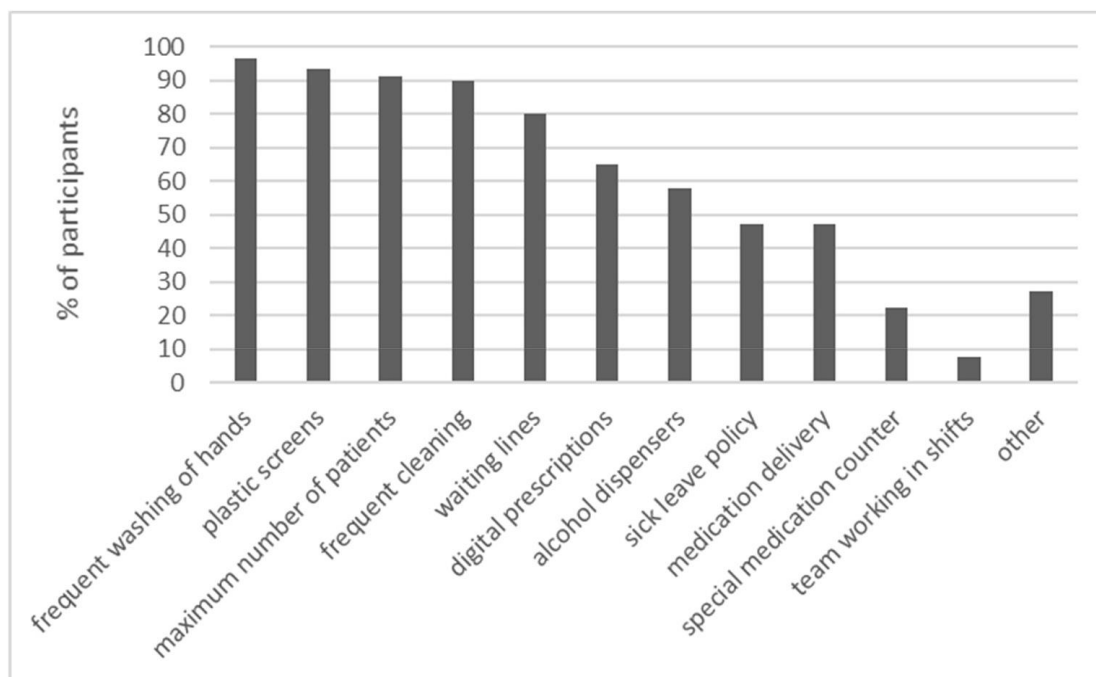
Όπως φαίνεται στα παραπάνω διαγράμματα, παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση στις ερωτήσεις των ασθενών σχετικά με την υγεία και τη φαρμακευτική αγωγή καθώς και στην εμπιστοσύνη που αυτοί επέδειξαν προς το πρόσωπο του φαρμακοποιού. Συνοψίζοντας, παρατηρήθηκε αύξηση στη χρήση προστατευτικού εξοπλισμού από τους φαρμακοποιούς, ιδιαίτερα στις κόκκινες περιοχές, ενώ από τις αλλαγές στη λειτουργία του φαρμακείου αυτή που εφαρμόστηκε ευρέως στις κόκκινες περιοχές σε αντίθεση με τις μη κόκκινες ήταν η παράδοση των φαρμάκων στο σπίτι. Τέλος, η επιστημονική κατάρτιση των φαρμακοποιών της κοινότητας ήταν ζωτικής σημασίας για τους πελάτες, καθώς παρείχαν πληροφορίες για τον ιό και κυρίως συντέλεσαν στην αποφυγή διασποράς ψευδών ειδήσεων που αφορούσαν την πανδημία. (Giua *et al.*, 2021)

Στη συνέχεια, επικεντρωνόμαστε στους κινδύνους που αντιμετωπίζουν οι κοινοτικοί φαρμακοποιοί κατά τη διάρκεια της πανδημίας σε αφρικανική χώρα χαμηλού βιοτικού επιπέδου και συγκεκριμένα τη Ζιμπάμπουε. Η πιθανότητα μόλυνσης με COVID-19 είναι αρκετά μεγάλη καθώς συνιστούν το πρώτο σημείο επαφής με ασθενείς, οι οποίοι αναζητούν ιατροφαρμακευτική φροντίδα. Μάλιστα στη Ζιμπάμπουε τα φαρμακεία συνεισφέρουν στην προμήθεια φαρμάκων στο γενικό πληθυσμό σε ένα ποσοστό πάνω από 70 τοις εκατό. Μεγάλος αριθμός ασθενών, έχοντας ήπια συμπτώματα, θα προσέλθει στο φαρμακείο για να συμβουλευτεί τον φαρμακοποιό και το προσωπικό του φαρμακείου, χωρίς όμως να έχει διαγνωσθεί επισήμως με COVID-19, γεγονός το οποίο θέτει σε κίνδυνο τους επαγγελματίες υγείας. Καθημερινά ένας φαρμακοποιός της κοινότητας είναι δυνατό να συναναστρέφεται με παραπάνω από 500 άτομα και να παρέχει συμβουλές σχετικά με καλλυντικά, ασθένειες ή να εκτελεί συνταγές για φάρμακα. Επίσης, η διαμόρφωση του χώρου σε ένα μέσο φαρμακείο δύναται να συνεισφέρει στην αύξηση του κινδύνου μόλυνσης. Συγκεκριμένα ο περιορισμένος χώρος του φαρμακοπωλείου και οι στενοί διάδρομοι εντός του καταστήματος καθιστούν δύσκολη την τήρηση ασφαλούς απόστασης δύο μέτρων, ενώ και η ύπαρξη πληθώρας επιφανειών εργασίας και ραφιών με προϊόντα αυξάνουν ακόμα περισσότερο τις πιθανότητες μόλυνσης. Ακόμη, η συχνή παραλαβή παραγγελιών με φάρμακα που στοχεύει στη δημιουργία αποθέματος μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την προσβολή του προσωπικού από τον ιό καθώς αυτός μπορεί να μεταφερθεί από τους προμηθευτές. Στη Ζιμπάμπουε δεν έχουν θεσπιστεί συγκεκριμένες οδηγίες που θα καθορίζουν τη λειτουργία του φαρμακείου εν μέσω πανδημίας. Η έλλειψη τέτοιων πρότυπων κανόνων θέτει σε κίνδυνο τους εργαζόμενους αλλά και τα συγγενικά τους πρόσωπα. Προκειμένου να διασφαλιστεί η ομαλή λειτουργία του

φαρμακείου και η ασφάλεια του φαρμακοποιού και των εργαζομένων, είναι απαραίτητο οι πελάτες-ασθενείς που εισέρχονται εντός του καταστήματος να απολυμαίνουν τα χέρια τους με νερό και σαπούνι ή αλκοολούχο διάλυμα 70 βαθμών τουλάχιστον, να τηρούν ελάχιστη απόσταση δύο μέτρων μεταξύ τους, να εισέρχεται περιορισμένος αριθμός ατόμων ανάλογα με τις διαστάσεις του φαρμακείου, να γίνεται χρήση προστατευτικής μάσκας και να τοποθετηθεί υαλοπίνακας στους πάγκους του φαρμακείου ώστε να περιοριστεί η διασπορά των σταγονιδίων. (Dzingirai *et al.*, 2020)

Η επόμενη μελέτη περίπτωσης, η οποία θα αναλυθεί, περιγράφει το μέγεθος της επίδρασης του COVID-19 στην παροχή φαρμακευτικής φροντίδας στην Ολλανδία. Η επιμόρφωση και συμβουλευτική των ασθενών είναι υψίστης σημασίας ώστε να επιτευχθεί η σωστή χρήση των φαρμάκων και να αποφευχθούν οποιεσδήποτε ανεπιθύμητες ενέργειες οφειλόμενες σε αυτά. Ο φαρμακοποιός διαδραματίζει σημαντικό ρόλο καθώς με τις γνώσεις του εξασφαλίζει τη σωστή και ασφαλή χρήση των φαρμακευτικών ουσιών από το ευρύ κοινό. Ως συνέπεια της πανδημίας δύναται να λογιστεί η αλλαγή στον τρόπο παροχής των υπηρεσιών του φαρμακοποιού και στην επικοινωνία αυτού με τους ασθενείς. Με την υποστήριξη του πανεπιστημίου της Ουτρέχτης οι ερευνητές μέσω ερωτηματολογίου, το οποίο στάλθηκε διαδικτυακά σε όλα τα φαρμακεία της χώρας, μπόρεσαν να συλλέξουν ορισμένα δεδομένα. Το ερωτηματολόγιο αφορούσε αλλαγές στη σύνθεση του φαρμακείου και τις υλικοτεχνικές διαδικασίες, στη συμβουλευτική σχετικά με τα φάρμακα και στην επίλυση αποριών από πλευράς ασθενών και άλλων επαγγελματιών υγείας σχετικά με τον ιό. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η πλειοψηφία των συμμετεχόντων ακολούθησαν ένα πιο αυστηρό πρωτόκολλο υγιεινής, όπως συχνότερο καθαρισμό χεριών και επιφανειών, τοποθέτηση πλαστικών υαλοπινάκων στους πάγκους και περιορισμό των πελατών-ασθενών που εισέρχονται στο φαρμακείο. Αρκετά χρήσιμη αποδείχτηκε και η ηλεκτρονική συνταγογράφηση για την αποφυγή της φυσικής παρουσίας στο φαρμακείο, ενώ οι βοηθοί φαρμακείου χωρίστηκαν σε βάρδιες για την αποφυγή της ταυτόχρονης παρουσίας όλου του προσωπικού. Παρόλα αυτά μικρό ποσοστό των συμμετεχόντων ανέφερε ότι ήταν εφικτή η τήρηση των αποστάσεων εντός του φαρμακείου. Στο παρακάτω σχήμα φαίνονται οι αλλαγές που αναφέρθηκαν.

Επίσης, παρατηρήθηκε μείωση του χρόνου παραμονής των ασθενών εντός του φαρμακείου και τους χορηγήθηκαν επιπλέον γραπτές οδηγίες. Η χρήση των προστατευτικών υαλοπινάκων και η αδυναμία χρησιμοποίησης ξεχωριστού δωματίου για ιδιωτικές συζητήσεις λόγω COVID-19, είχαν ως αποτέλεσμα την έλλειψη ιδιωτικότητας και την καταπάτηση του ιατρικού απορρήτου σε γενικές γραμμές. Ακόμη, η επαφή με άλλους επαγγελματίες υγείας όπως γενικοί ιατροί γινόταν μέσω τηλεφώνου και το περιεχόμενο των συζητήσεων αφορούσε κυρίως ελλείψεις φαρμάκων και χρήση προστατευτικού εξοπλισμού. (Koster, Philbert and Bouvy, 2021)

Επιπρόσθετα, θα παρουσιαστεί μία μελέτη περίπτωσης, η οποία αφορά τη μεταβολή του αριθμού των κοινοτικών φαρμακείων στην αμερικανική επικράτεια, που έχουν λάβει επίσημη πιστοποίηση για τη διενέργεια διαγνωστικών ελέγχων του COVID-19. Λόγω της τεράστιας αύξησης της ζήτησης για διαγνωστικά τεστ, το υπουργείο υγείας των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής εξουσιοδότησε συγκεκριμένα φαρμακεία να πραγματοποιούν και να διανέμουν στο κοινό διαγνωστικά τεστ αντιγόνου του ιού COVID-19. Η έλλειψη εμβολίου ή αποτελεσματικής θεραπείας της νόσου από τον ιό κατέστησε τους διαγνωστικούς ελέγχους ένα από τα λιγιστά εργαλεία για περιορισμό της διασποράς στην κοινωνία. Τα φαρμακεία παρουσίασαν τη μεγαλύτερη αύξηση τόσο σε αριθμό όσο και σε ποσοστό αναφορικά με τη

διενέργεια διαγνωστικών ελέγχων με κρατική πιστοποίηση μέσα σε μία μόνο χρονιά και κατέλαβαν τη δεύτερη θέση πίσω μόνο από τα ιδιωτικά ιατρεία στον πίνακα κατάταξης. Συγκεκριμένα οι πολιτείες με τη μεγαλύτερη αύξηση των πιστοποιημένων φαρμακείων για τεστ ήταν αυτές της Ουάσιγκτον, της Αλάσκα και του Κολοράντο. Ενώ αντίθετα αυτές με τα μικρότερα ποσοστά φαρμακείων ήταν η Πενσυλβάνια, το Νιου Τζέρσι και η Νέα Υόρκη. Συνολικά η αύξηση του αριθμού των πιστοποιημένων φαρμακείων έφτασε το 45 τοις εκατό σε σχέση με αντίστοιχη μελέτη του 2015. Προφανώς η μεταβολή αυτή προς τα πάνω οφείλεται στην επείγουσα κατάσταση που προέκυψε από τις αρχές του 2020 με την εμφάνιση της πανδημίας και τη ραγδαία αύξηση στη ζήτηση για διαγνωστικά τεστ. (Klepser *et al.*, 2021)

Στη συνέχεια, θα εξεταστεί μελέτη περίπτωσης η οποία διερευνά την ετοιμότητα των φαρμακείων, σε αγροτικές περιοχές των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, απέναντι στην πανδημία και κατά πόσο αυτά ήταν έτοιμα να ανταποκριθούν στις επείγουσες καταστάσεις που προέκυψαν. Επίσης, εξετάζεται εάν διαφέρει το επίπεδο ετοιμότητας του εκάστοτε φαρμακείου ανάλογα με την τοποθεσία του. Ένα φαρμακείο σε αγροτική περιοχή μπορεί να παρέχει υπηρεσίες υγείας στην κοινότητα, ιδιαίτερα σε περίοδο πανδημίας. Παρόλα αυτά το επίπεδο ετοιμότητας όσον αφορά την ηλεκτροδότηση, την ανοσοποίηση του προσωπικού και την ύπαρξη ενός πλάνου καταστροφής είναι αρκετά χαμηλό. Στην έρευνα που πραγματοποίησαν οι ερευνητές συμμετείχαν εκατό φαρμακεία από αγροτικές περιοχές όπως η Αλαμπάμα, το Αρκάνσας, το Μισισίπι, η βόρεια και νότια Καρολίνα. Η έρευνα περιείχε 38 ερωτήσεις που απευθύνονταν στους φαρμακοποιούς και αφορούσαν δημογραφικά χαρακτηριστικά και πληροφορίες σχετικά με το φαρμακείο, χρήση πηγών πληροφοριών για τον ιό, πληροφόρηση για διενέργεια διαγνωστικών ελέγχων για COVID-19 και την επίδραση στην προμήθεια φαρμάκων. Η έρευνα συμπληρώθηκε σε ένα ποσοστό 62 τοις εκατό και τα αποτελέσματα επεξεργάστηκαν με τη βοήθεια του στατιστικού προγράμματος SPSS. Όσον αφορά την πληροφόρηση το μεγαλύτερο ποσοστό των φαρμακοποιών χρησιμοποιούσαν την ιστοσελίδα του CDC, ενώ μόνο οι μισοί δήλωσαν ότι ήξεραν σε ποιο μέρος να παραπέμψουν τους ασθενείς για έλεγχο COVID-19. Τα περισσότερα φαρμακεία είχαν εφαρμόσει μέτρα για τον έλεγχο μόλυνσης των πελατών και του προσωπικού, αλλά δεν ήταν ουσιαστικά προετοιμασμένα για να αντιμετωπίσουν μία τέτοιου είδους επείγουσα και επικίνδυνη κατάσταση. Τέλος, παραπάνω από τα μισά φαρμακεία δήλωσαν αδυναμία να εξυπηρετήσουν τους ασθενείς αναφορικά με τις επαναλαμβανόμενες συνταγές τους καθώς παρατηρήθηκαν

ελλείψεις φαρμάκων. Καταλήγοντας, τα φαρμακεία σε αγροτικές περιοχές θα μπορούσαν να ανταποκριθούν σε πολύ καλύτερο βαθμό σε αντιξοότητες σαν την πανδημία, εάν είχαν λάβει την κατάλληλη εκπαίδευση οι φαρμακοποιοί και το προσωπικό των φαρμακείων, η οποία θα ήταν επικεντρωμένη στον έλεγχο μεταδοτικών ασθενειών. (Carpenter *et al.*, 2021)

Ακολούθως, θα αναφερθούμε σε ένα άρθρο το οποίο περιγράφει τα αποτελέσματα ενός στρατηγικού σχεδιασμού με στόχο τη λειτουργία εμβολιασμών κατά της πανδημίας σε ένα επαρχιακό φαρμακείο αλυσίδας στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Μέσα στην τελευταία δεκαετία τα φαρμακεία της κοινότητας στις ΗΠΑ συνιστούν μία σταθερή τοποθεσία για εποχικό εμβολιασμό έναντι του ιού της γρίπης. Σύμφωνα με τους συγγραφείς του άρθρου, η χρήση των φαρμακείων ως σημεία εμβολιασμού σε περίοδο πανδημίας θα μπορούσε να μειώσει τον απαιτούμενο χρόνο ώστε να επιτευχθεί εμβολιαστική κάλυψη του γενικού πληθυσμού κατά επτά εβδομάδες. Για το λόγο αυτό καθίσταται απαραίτητο οι φαρμακευτικοί σύλλογοι να θεσπίσουν ένα εσωτερικό σχέδιο έκτακτης ανάγκης εκ των προτέρων ώστε να διευκολυνθεί η κατάσταση σε περίπτωση μελλοντικής πανδημίας. Συγκεκριμένα, τα φαρμακεία που βρίσκονται σε διασταυρώσεις αυτοκινητόδρομων πρέπει να προτιμηθούν σαν εμβολιαστικά κέντρα λόγω της εύκολης πρόσβασής τους από το κοινό αλλά και λόγω του μεγάλου χώρου που διαθέτουν ώστε να επιτυγχάνεται η κοινωνική αποστασιοποίηση που απαιτείται, ειδικά για την περίπτωση του COVID-19, ανάμεσα στα άτομα που περιμένουν να εμβολιαστούν. Ακόμη, τα φαρμακεία αυτά πρέπει να προσλάβουν τον απαραίτητο αριθμό υπαλλήλων ώστε να μπορούν να ανταπεξέλθουν τόσο όσον αφορά τους εμβολιασμούς όσο και στην εξυπηρέτηση των ασθενών. Το προσωπικό οφείλει να εκπαιδευτεί επαρκώς πάνω στην πραγματοποίηση του εμβολιασμού, στη χρήση του ατομικού προστατευτικού εξοπλισμού και στον έλεγχο μετάδοσης του ιού. Ο εμβολιασμός των ασθενών θα καταχωρείται στον ιατρικό τους φάκελο. Έτσι συμπεραίνουμε πως η επιστράτευση των φαρμακείων στην προσπάθεια για εμβολιασμό του πληθυσμού θα είχε ως αποτέλεσμα μία πιο σύντομη και αποτελεσματικότερη απάντηση έναντι της εκάστοτε πανδημίας. (Gessler *et al.*, 2021)

Το επόμενο άρθρο που θα αναλύσουμε περιγράφει τις ενέργειες που πραγματοποιήθηκαν από τους φαρμακοποιούς του New York-Presbyterian Hospital(NYPH) προκειμένου να ανταπεξέλθουν στις ιδιαίτερα απαιτητικές συνθήκες που προέκυψαν εξαιτίας της πανδημίας. Συγκεκριμένα ήταν αναγκαίο να επανεξεταστούν και να επανασχεδιαστούν οι λειτουργίες του

φαρμακείου καθώς και η διαχείριση των αποθεμάτων των φαρμάκων, ενώ ταυτόχρονα να διατηρηθεί όσο το δυνατόν περισσότερο η ευεξία των επαγγελματιών υγείας. Η εμφάνιση του COVID-19 επέβαλλε την άμεση υιοθέτηση στρατηγικών αλλαγών που αφορούσαν τους αυτοματισμούς, την τεχνολογία, τη διαχείριση αποθεμάτων, τις υπηρεσίες διερεύνησης νέων φαρμακευτικών ουσιών και τη διαχείριση του ανθρώπινου εργατικού δυναμικού ώστε να διατηρηθεί ένα υψηλό επίπεδο παροχής υγειονομικής φροντίδας για τους ασθενείς του νοσοκομείου. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας η επιτροπή για τις ελλείψεις φαρμάκων συνεδρίαζε καθημερινά και συνέτασσε αναφορές αποθεμάτων για φαρμακευτικά σκευάσματα τα οποία χρησιμοποιούνταν κατά τη διάρκεια νοσηλείας ασθενών με COVID-19. Επίσης, για να αντιμετωπιστεί σε ένα βαθμό το πρόβλημα των ελλείψεων που παρατηρούνταν, το φαρμακείο πραγματοποιούσε παραγγελίες απευθείας από τις φαρμακευτικές εταιρείες. Μάλιστα, δημιουργήθηκε, με τη βοήθεια υπολογιστή, ένα πρόγραμμα το οποίο θα προέβλεπε τις απαιτούμενες ποσότητες φαρμάκων για την κάλυψη της ζήτησης ανάλογα με τον αριθμό των νοσηλευόμενων ασθενών. Ακόμη, η βελτιστοποίηση της χρήσης των τεχνολογικών μέσων ήταν ζωτικής σημασίας για τη διαχείριση της εισροής νέων ασθενών στο νοσοκομείο ενώ, η αρμόδια υπηρεσία για τα υπό διερεύνηση καινοτόμα φάρμακα συνέβαλε τα μέγιστα ώστε να λάβουν πολλοί ασθενείς θεραπεία. Όσον αφορά το προσωπικό του φαρμακείου, κρίθηκε αναγκαία η διατήρηση αποστάσεων μεταξύ των υπαλλήλων και ορίστηκε η εβδομαδιαία εργασία να είναι τετραήμερη με περισσότερες ώρες αντί πενθήμερη ώστε να μειωθεί ο αριθμός των ατόμων που εργάζονται ταυτόχρονα. Παράλληλα έγινε προσπάθεια επιμόρφωσης των φαρμακοποιών πάνω στην εντατική φροντίδα από εξειδικευμένο προσωπικό του νοσοκομείου μέσω διαλέξεων. Τέλος, το ΝΥΡΗ εφάρμοσε μία σειρά ενεργειών ώστε να ελαττωθεί το άγχος των εργαζομένων. Ειδικοί εκπαιδευτές και ψυχολόγοι ήταν διαθέσιμοι μέσω τηλεδιασκέψεων ώστε να παρέχουν ψυχολογική υποστήριξη και καθοδήγηση στο εξαντλημένο και καταπιεσμένο υγειονομικό προσωπικό. (Dzierba *et al.*, 2020)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΤΟΥΣ ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ

6.1 Προστασία προσωπικού των φαρμακείων

Η εμφάνιση της πανδημίας COVID-19 παρουσίασε μια πρωτόγνωρη πρόκληση στην υγεία και αποτέλεσε κρίσιμη απειλή για την υγεία των φαρμακοποιών, η οποία απειλή δεν έχει ελεγχθεί ακόμη πλήρως μέχρι στιγμής. Η φύση της πρώτης γραμμής ενασχόλησης των φαρμακοποιών τους θέτει σε δύσκολη θέση και σε αυξημένο κίνδυνο μόλυνσης από οποιαδήποτε μεταδοτική ασθένεια, συμπεριλαμβανομένου του COVID-19. Πρόσφατη έρευνα έδειξε ότι οι φαρμακοποιοί είναι καταθλιπτικοί και εχθρικοί εν μέσω της πανδημίας και αντιμετωπίζουν διάφορες και βαριές απαιτήσεις εργασίας, συγκρούσεις εργασίας και ζωής, ρυθμίσεις ακανόνιστης εργασίας και μεγάλη πίεση εργασίας (J. W. Cao, 2014) (X. M. Wu, 2018). Σε αυτό συνέβαλλε δραματικά και η πανδημία της νόσου του COVID – 19, η οποία ήταν μια κρίσιμη απειλή για τη δημόσια υγεία στην Ελλάδα αλλά και παγκοσμίως, και δεν έχει ελεγχθεί πλήρως μέχρι στιγμής.

Ωστόσο, τα φαρμακεία και το προσωπικό των φαρμακείων διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στην ελαχιστοποίηση του σταδίου της «κοινοτικής μετάδοσης» του COVID-19, μέσω της σωστής ανίχνευσης και διαχείρισης των πιθανών περιπτώσεων και εκπαίδευσης των πελατών τους. Ως εκ τούτου, όπως κάθε άλλος επαγγελματίας υγείας, ο φαρμακοποιός σε κοινοτικά φαρμακεία μπορεί επίσης να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στον εντοπισμό και την πρόληψη της εξάπλωσης της επιδημίας COVID-19.

6.1.1 Σωστή χρήση διενέργειας Rapid Test

Κατά τη διαδικασία ταχέως ελέγχου ανίχνευσης αντιγόνου SARS CoV 2 (Rapid Tests), είναι σημαντικό να ακολουθούνται κάποια βασικά μέτρα προστασίας για το προσωπικό. Αρχικά, η διαδικασία της δειγματοληψίας θα πρέπει να γίνεται σε χώρο με ειδικές προδιαγραφές, ώστε να τηρούνται όλα τα πρωτόκολλα ασφάλειας αναφορικά με τη μετάδοση του ιού. Επομένως, λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι η συντριπτική πλειοψηφία των φαρμακείων δεν διατηρεί τέτοιους

ειδικούς χώρους, η δειγματοληψία λαμβάνει χώρα σε εξωτερικό χώρο, με όλες τις απαραίτητες προφυλάξεις, όπου πρέπει να ακολουθούνται με συνέπεια τα παρακάτω:

- 1) Ο φαρμακοποιός που θα πραγματοποιεί τη δειγματοληψία θα πρέπει καθ' όλη τη διάρκειά της να φοράει όλα τα απαραίτητα ατομικά μέσα προστασίας και πιο συγκεκριμένα, ποδιά, γάντια, μάσκα FFP2/N95 ή ανωτέρου επιπέδου και ασπίδα προσώπου ή ειδικά γυαλιά.
- 2) Εάν η δειγματοληψία πραγματοποιηθεί σε ειδικό χώρο εντός του φαρμακείου, θα πρέπει οι επιφάνειες σε ακτίνα 2m να απολυμανθούν κατά το ελάχιστο προ και μετά της διαδικασίας.
- 3) Για κάθε διενέργεια test, θα πρέπει να χρησιμοποιείται νέο ζευγάρι με γάντια.
- 4) Δεν θα πρέπει να επαναχρησιμοποιούνται μέρη ή υλικά του kit του test, εκτός και αν υποδεικνύεται ξεκάθαρα αυτή η δυνατότητα από τον κατασκευαστή.
- 5) Δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται συστατικά ή υλικά τα οποία έχουν υπερβεί την ημερομηνία λήξης τους ή διάρκεια χρήσης τους μετά το άνοιγμα.
- 6) Αποτελεί αναγκαίο να χρησιμοποιούνται ετικέτες ή άλλου είδους σήμανση ώστε να μην δημιουργηθούν σφάλματα κατά την αντιστοίχιση του δείγματος στο σωστό άτομο.
- 7) Αποθήκευση των test, των δειγμάτων, των υλικών και των συσκευών σύμφωνα με τις οδηγίες του κατασκευαστή και πάντα σε ξεχωριστό μέρος από τα υπόλοιπα είδη του φαρμακείου.
- 8) Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται κατά τη μεταφορά του δείγματος από το σημείο δειγματοληψίας στο σημείο όπου θα πραγματοποιηθεί το test.
- 9) Τέλος, κατά τη διάρκεια του test, θα πρέπει κάθε φορά να ακολουθούνται με ακρίβεια οι οδηγίες του κατασκευαστή του kit και με την αναφερόμενη σειρά των βημάτων που αναγράφονται εντός της συσκευασίας.

(<https://www.ecdc.europa.eu/en/covid-19/latest-evidence/diagnostic-testing>)

(<https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/lab/point-of-care-testing.html>)

Επίσης, πριν την είσοδο του κάθε πελάτη – ασθενή στο φαρμακείο, είναι επιτακτική η ανάγκη να πραγματοποιείται θερμομέτρηση του ενδιαφερόμενου με ανέπαφο τρόπο και με

τη χρήση ενός θερμομέτρου υπερύθρων. Εφ' όσον η θερμοκρασία είναι μικρότερη από 37,5°C μπορεί να επιτραπεί η είσοδος του εντός του φαρμακείου, ενώ σε διαφορετική περίπτωση ο φαρμακοποιός θα πρέπει να προτρέψει τον πελάτη – ασθενή του να επιστρέψει στην οικία του και να έλθει σε τηλεφωνική επαφή με τον ιατρό του ή τον ΕΟΔΥ. (<https://covid-19-diagnostics.jrc.ec.europa.eu/>)

Τέλος, η επιδημιολογική επιτήρηση μέσω των rapid test, μολονότι αρκετά απαιτητική, φαίνεται ότι μπορεί να προσφέρει στην προστασία της δημόσιας υγείας, μέσω ταυτοποίησης και απομόνωσης ασυμπτωματικών φορέων του ιού. Η επιτυχία του μέτρου αυτού εξαρτάται τόσο από την ορθή διενέργεια του ελέγχου, όπως είναι η λήψη δείγματος, η διενέργεια του ελέγχου και η χρήση αντιδραστηρίων υψηλής πιστότητας, όσο και από την πληρέστερη καταγραφή των θετικών ατόμων. (<https://www.ecdc.europa.eu/en/covid-19/latest-evidence/diagnostic-testing>)

6.1.2 Υπηρεσία Τηλεφαρμακευτικής

Μία άλλη σημαντική πρόταση που μπορεί να παρουσιαστεί για την προστασία της υγείας του προσωπικού στα φαρμακεία είναι η εφαρμογή της υπηρεσίας της τηλεφαρμακευτικής και η παροχή υπηρεσιών φαρμακείου μέσω της οικίας των ασθενών. Ειδικότερα, κατά την επιδείνωση της πανδημίας, όπου τα νοσοκομεία λύγισαν κάτω από το βάρος των πολλαπλών και συνεχόμενων περιπτώσεων των πολιτών με COVID-19, οι ίδιοι οι πολίτες προσπάθησαν να τηρήσουν την αυτο-απομόνωση και κοινωνική αποστασιοποίηση. Έτσι, με την ένταξη της τηλεφαρμακευτικής, η παράδοση των φαρμάκων μπορούσε να γίνει απευθείας στην οικία τους. Αυτό απέκτησε μεγάλη σημασία όχι μόνο για τα ύποπτα ή επιβεβαιωμένα κρούσματα με τη νόσο COVID-19, αλλά επίσης και για τους ασθενείς με μεταδοτικές και μη μεταδοτικές ασθένειες και για τα πιο ευάλωτα μέλη της κοινότητας, όπως είναι οι ηλικιωμένοι, οι έγκυες γυναίκες και τα παιδιά. Τα οφέλη των υπηρεσιών αυτών εκπροσωπούνται από ένα ευρύ φάσμα της φαρμακευτικής υπηρεσίας, που συμπεριλαμβάνει την επανεξέταση φαρμάκου και την παρακολούθηση, τη διαχείριση της φαρμακευτικής θεραπείας, την αξιολόγηση του ασθενούς, τη κλινική διαβούλευση, τα αποτελέσματα αξιολόγησης, την υποστήριξη αποφάσεων και πληροφοριών από τη φαρμακευτική αγωγή (E. Alexander, 2017) (K. Strand, 2018). Ωστόσο, στην Ελλάδα παρά την απόλυτη ανάγκη της τηλεφαρμακευτικής και διανομής φαρμάκων, υπάρχουν πολλοί παράγοντες, όπως ο περιορισμός του εργατικού δυναμικού της κοινότητας των φαρμακοποιών, η έλλειψη τεχνογνωσίας, η οικονομική

απόδοση και η κατάλληλη υποδομή των φαρμακείων, που σχετίζονται με τη χαμηλή πρόσληψη των υπηρεσιών που αναφέρθηκαν παραπάνω.

6.1.3 Χρήση των οδηγιών από τη Διεθνή Φαρμακευτική Ομοσπονδία

Σε μία κοινότητα τα φαρμακεία είναι τα κύρια σημεία που μπορούν να συμβάλουν στην αποφυγή ή την ελαχιστοποίηση της μετάδοσης της νόσου COVID-19. Με τη χρήση των οδηγιών για πληροφορίες και ενδιάμεσες οδηγίες για τους φαρμακοποιούς και το εργατικό δυναμικό των φαρμακείων, από τη Διεθνή Φαρμακευτική Ομοσπονδία (FIP), δίνεται η κατάλληλη παροχή σχετικών πληροφοριών και οδηγιών για την προστασία από την νόσο για τους φαρμακοποιούς. (International Pharmaceutical Federation, 2020)

Με τη χρήση του εγχειριδίου του FIP, προτείνεται άλλος ένας τρόπος για το πώς ο φαρμακοποιός μπορεί να αναπτύξει την ευθύνη του να συμβάλει στην έγκαιρη ανίχνευση και την κατάλληλη παραπομπή πιθανών κρουσμάτων του COVID-19, ώστε να προστατέψει και τον ίδιο του τον εαυτό. Κατά τον τρόπο αυτόν μπορούν να εξετάζονται κάθε φορά τρεις πιθανές περιπτώσεις ανάλογα με τις ανάγκες των ασθενών από τους φαρμακοποιούς, οι οποίες παρουσιάζονται παρακάτω.

- (1) Φαρμακευτική αγωγή κατά της γρίπης.
- (2) Τα συμπτώματα που σχετίζονται με τη λοίμωξη από COVID-19.
- (3) Το αίτημα για είδη υγιεινής και πρόληψης της μετάδοσης, όπως είναι οι αντισηπτικές λοσιόν και οι μάσκες προστασίας.

Έτσι, έπειτα από τη φαρμακευτική συνέντευξη, όπου υπάρχει η παρουσία πυρετού, συμπτώματα που σχετίζονται με COVID-19 και η δυνατότητα επαφής με άτομα με υποψία ή υπάρχει επιβεβαίωση της νόσου πραγματοποιείται από τους ίδιους τους φαρμακοποιούς η κατάλληλη αξιολόγηση και ακολουθεί η διαδικασία φροντίδας με την πραγματοποίηση επικοινωνίας με τις τηλεφωνικές γραμμές που ορίζονται από την κοινότητα. Ο στόχος αυτής της διαδικασίας, που πρέπει να ακολουθηθεί από τους φαρμακοποιούς προς τους ασθενείς τους, είναι ο συντονισμός της διαδικασίας του φαρμακείου με μια μοναδική καθοδήγηση

υγειονομικής περίθαλψης για τον εντοπισμό και τη διαχείριση κρουσμάτων COVID-19, σε τοπικές, περιφερειακές ή εθνικές περιπτώσεις. Ωστόσο, αποτελεί σημαντικό οι ιδιοκτήτες των φαρμακείων να έχουν εξοπλίσει με την κατάλληλη εκπαίδευση όλο το προσωπικό τους, με σωστή διαχείριση υποθέσεων, καθώς και με ευαισθητοποίηση για τη σημασία υγιεινής χεριών και καθαρισμού φαρμακείων μετά από φροντίδα μιας ύποπτης περίπτωσης. Επιπλέον, στα φαρμακεία θα πρέπει να υπάρχει η διασφάλιση για άμεση διαθεσιμότητα προϊόντων υγιεινής χεριών. (International Pharmaceutical Federation, 2020)

Η FIP σημειώνει επίσης ότι «τα φαρμακεία της κοινότητας που έχουν πληγεί από επιδημίες και οι ανεπηρέαστες χώρες είναι συχνά το πρώτο σημείο επαφής του συστήματος υγείας για όσους έχουν ανησυχίες σχετικά με την υγεία ή απλά ανάγκη πληροφοριών και αξιόπιστων συμβουλών» (International Pharmaceutical Federation, 2020). Επιπλέον, πρόσφατο άρθρο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι: «οι φαρμακοποιοί της κοινότητας έχουν βασικό ρόλο στην πρόληψη της εξάπλωσης του ιού COVID-19. Είναι επιφορτισμένοι με βασικές ευθύνες της ενημέρωσης, της παροχής συμβουλών και της εκπαίδευσης της κοινότητας, η διατήρηση για σταθερή προμήθεια φαρμακευτικών προϊόντων και προϊόντων προσωπικής υγιεινής, και τον έλεγχο ύποπτων περιπτώσεων και την κατάλληλη παραπομπή όπως απαιτείται». (Ung COL, 2020)

Ως εκ τούτου, ο φαρμακοποιός μπορεί να αναπτύξει την ευθύνη του να συνεισφέρει στην έγκαιρη ανίχνευση και κατάλληλη παραπομπή πιθανών περιπτώσεων της νόσου COVID-19, με στόχο να συμβάλει στην πρόληψη του συνόλου της κοινοτικής εξάπλωσης του ιού. Τα κοινοτικά φαρμακεία και το προσωπικό των φαρμακείων διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο ελαχιστοποίησης του σταδίου «κοινοτικής μετάδοσης» του COVID-19, μέσω του κατάλληλου εντοπισμού, παραπομπής και διαχείρισης πιθανών περιπτώσεων και εκπαίδευση των πελατών σχετικά με την αυτοφροντίδα για την πρόληψη της μετάδοσης της μόλυνσης, συμπεριλαμβανομένης της υγιεινής των χεριών, της σωστής χρήσης μασκών προσώπου και της αξιολόγησης συμπτωμάτων, σύμφωνα με τις κυβερνητικές οδηγίες.

6.2 Προστασία πελατών – ασθενών

Η προστασία των πελατών – ασθενών των φαρμακείων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από τους ίδιους τους φαρμακοποιούς που απαρτίζουν έναν τέτοιο χώρο. Για το λόγο αυτό, είναι επιτακτική ανάγκη οι φαρμακοποιοί να είναι εξοπλισμένοι με γνώσεις και εργαλεία για να

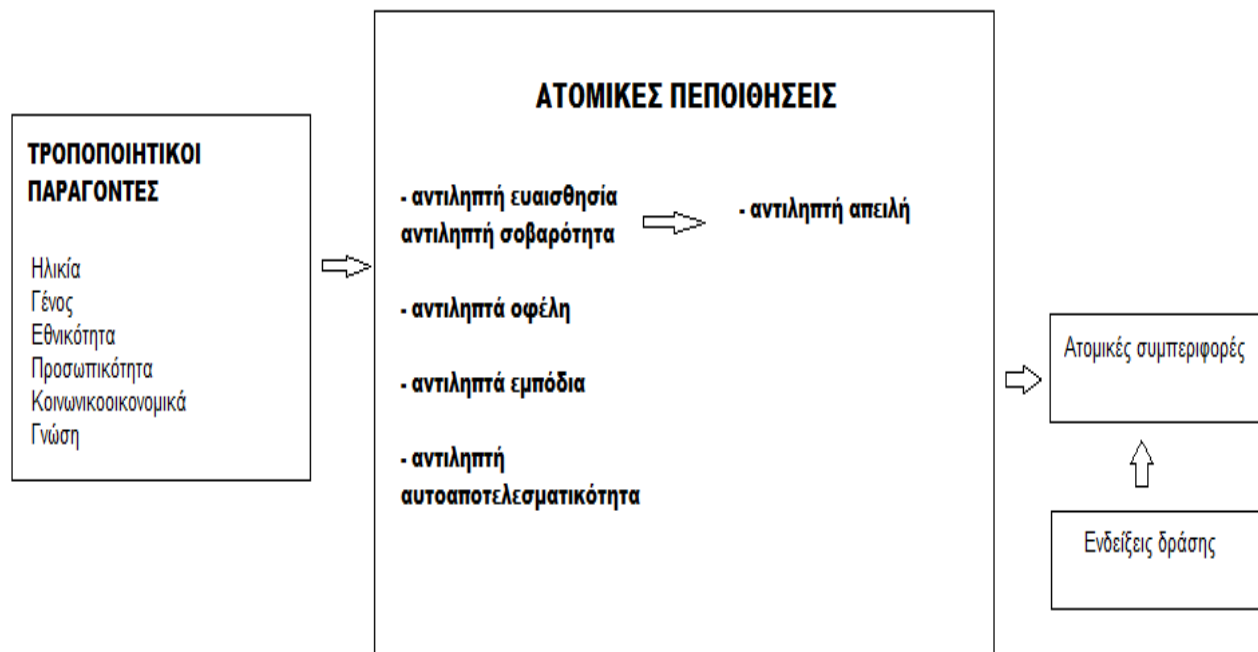

επικοινωνούν ξεκάθαρα και αποτελεσματικά με τους ασθενείς σχετικά με τρόπους περιορισμού της διασποράς της νόσου COVID-19. Σε τέτοιες καταστάσεις όπως αυτή της πανδημίας, το σύστημα δημόσιας υγείας μπορεί να παρέχει ένα χρήσιμο προσωρινό μέτρο με τον ίδιο σχεδόν τρόπο που οι συνταγογράφοι μπορούν να βασίζονται σε δεδομένα από μικρές, ανοιχτές δοκιμές μέχρι να υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα από δοκιμές υψηλότερης ποιότητας. Αυτά τα πλαίσια δημόσιας υγείας μπορούν να λειτουργήσουν ως «λίστα ελέγχου» που οι φαρμακοποιοί και άλλοι επαγγελματίες υγείας μπορούν να χρησιμοποιήσουν για να τους καθοδηγήσουν στην επικοινωνία και την ενίσχυση υγιεινών συμπεριφορών. (V. L. Champion, 2008)

Ως εκ τούτου, οι πάροχοι υγειονομικής περίθαλψης θα πρέπει να ενισχύουν συμπεριφορές που περιορίζουν την εξάπλωση της πανδημίας, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής απόστασης και της παραμονής στο σπίτι όποτε είναι δυνατόν.

6.2.1 Χρήση Μοντέλου Πεποιθήσεων Υγείας (Health Belief Model, HBM)

Οι φαρμακοποιοί μπορούν να ενισχύσουν τις συμπεριφορές μετριασμού COVID-19, σε πελάτες και ασθενείς, εφαρμόζοντας ένα προτεινόμενο μοντέλο, το μοντέλο πεποιθήσεων υγείας (Health Belief Model , HBM). Το Μοντέλο Πεποιθήσεων Υγείας προσφέρει προτάσεις για το πώς οι κοινοτικοί φαρμακοποιοί μπορούν να το χρησιμοποιήσουν ως οδηγό για την επικοινωνία των ασθενών σε αυτά τα αβέβαια πλαίσια. Έτσι, καθώς η κατάσταση της πανδημίας συνεχίζει να εξελίσσεται με ταχείς ρυθμούς, οι κοινοτικοί φαρμακοποιοί θα πρέπει να έχουν άμεσα έτοιμες εργαλειοθήκες με εργαλεία επικοινωνίας σχετικά με τον COVID-19. Μία τέτοια εργαλειοθήκη μπορεί να αποτελέσει το Μοντέλο Πεποιθήσεων Υγείας, το οποίο αναπτύχθηκε αρχικά για να μελετήσει γιατί οι ασθενείς μπορεί να μην αναζητήσουν προσυμπτωματικό έλεγχο για τη φυματίωση, και είναι ένα από τα πιο εξέχοντα μοντέλα δημόσιας υγείας για την κατανόηση του γιατί τα άτομα μπορούν ή δεν μπορούν να ενεργούν στο να αντιμετωπίσουν μία απειλή για την προσωπική ή την κοινοτική υγεία. Αυτό το μοντέλο χρησιμοποιήθηκε για δεκαετίες για τη μελέτη του εμβολιασμού, της τήρησης των φαρμάκων, της αυτοφροντίδας του διαβήτη και άλλες συμπεριφορές που απαιτούν τροποποίηση των ενεργειών του ασθενούς για το μετριασμό μιας απειλής για την υγεία. (Ronald “Ron” Carico Jr., 2021)

Εικόνα 2. Παρουσίαση του Μοντέλου Πεποιθήσεων Υγείας. (V. L. Champion, 2008)

Στην Εικόνα 2 απεικονίζεται μία από τις πολλές μορφές που μπορεί να λάβει το Μοντέλο Πεποιθήσεων Υγείας. Σε γενικές γραμμές, το μοντέλο αυτό προτείνει σε ένα άτομο πεποιθήσεις και άμεσες ενδείξεις για δράση που ενημερώνουν τη συμπεριφορά. Με τη σειρά τους, οι πεποιθήσεις πληροφορούνται από το ιστορικό κάποιου και αποτελούν μία αντιληπτή απειλή, τα αντιληπτά οφέλη από την ανάληψη δράσης, τα αντιληπτά εμπόδια από την ανάληψη δράσης και η αντιληπτή ικανότητα κάποιου να αναλάβει δράση, ή αλλιώς αντιληπτή αυτό-αποτελεσματικότητα. Έτσι, το Μοντέλο Πεποιθήσεων Υγείας μπορεί να εφαρμοστεί στα φαρμακεία για τους ασθενείς που μπορεί να εμφανιστούν με άγχος, αβεβαιότητα, σκεπτικισμό ή ανησυχία σχετικά με συμπεριφορές του COVID-19. Έτσι, αυτοί οι ασθενείς μπορούν να επικοινωνήσουν με το φαρμακείο για να ζητήσουν βοήθεια και πληροφορίες σχετικά με την νόσο COVID-19. Για παράδειγμα, ένας κοινοτικός φαρμακοποιός, για την προστασία των ασθενών, θα πρέπει να λάβει υπόψη τροποποιητικούς παράγοντες που μπορεί να σχετίζονται με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του ασθενούς, την κοινωνικοοικονομική κατάσταση και τη βάση των γνώσεων του. Ως μέλη της κοινότητας, οι κοινοτικοί φαρμακοποιοί θα πρέπει να είναι ικανοί να κατανοήσουν πώς μπορεί να επηρεάσουν αυτοί οι παράγοντες τους ασθενείς τους. Ένα άλλο παράδειγμα είναι η ικανότητα

των φαρμακοποιών για αντίληψη τυχόν ευαισθησίας και απειλής των ασθενών τους, ώστε να μελετήσουν ή να τροποποιήσουν τις συμπεριφορές που μπορεί να συμβάλλουν σε αρνητικά αποτελέσματα για την υγεία. Η εκπαίδευση της κοινότητας σχετικά με τους κινδύνους για την υγεία είναι ένας πυρήνας για τη λειτουργία του κοινοτικού φαρμακείου, αφού οι φαρμακοποιοί αποτελούν έμπιστα μέλη μίας κοινότητας. Για παράδειγμα, οι ηλικιωμένοι ασθενείς που έχουν προσβληθεί από τη νόσο COVID-19 είναι πιο πιθανό να παρουσιάσουν ιογενή πνευμονία, νοσηλεία ή άλλα σημαντικά ανεπιθύμητα αποτελέσματα για την υγεία τους, και οι πιθανότητες θανάτου να είναι μεγαλύτερες σε ασθενείς ηλικίας άνω των 80 ετών (Z. Wu, 2020). Επιπλέον, όσοι πάσχουν από ασθένειες όπως είναι ο διαβήτης, η καρδιαγγειακή νόσος, ή οι καπνιστές, είναι επίσης πιο πιθανό να εμφανίσουν σοβαρή ασθένεια με COVID-19 (X. Zhao, 2020). Επίσης, εκτός από τα παραπάνω, ένας φαρμακοποιός μπορεί να συμβάλλει στην προστασία των πελατών – ασθενών του με την ενημέρωση νεότερων ατόμων για τους κινδύνους μετάδοσης της νόσου σε μέλη της οικογένειάς τους ή σε μεγαλύτερα μέλη της κοινωνίας όπου ζουν. Από την άλλη, όταν υπάρχει αλληλεπίδραση και συναναστροφή με άτομα που παρουσιάζουν αγχώδεις διαταραχές, ιδεοψυχαναγκαστική διαταραχή, ή άλλα προβλήματα ψυχικής υγείας που μπορεί να προδιαθέτουν σε ανθυγιεινή σταθεροποίηση της απειλής που θέτει ο COVID-19, απαιτείται κάποια διακριτικότητα και οι ίδιοι οι φαρμακοποιοί μπορούν να παρακινήσουν την αλλαγή συμπεριφοράς χωρίς να προκαλέσουν αδικαιολόγητη αγωνία για την υγεία τους (Ronald “Ron” Carico Jr., 2021). Παρακάτω παρουσιάζεται αναλυτικά το Μοντέλο Πεποιθήσεων Υγείας.

1) Τροποποιητικοί παράγοντες

Όλες οι μορφές του Μοντέλου Πεποιθήσεων Υγείας υποστηρίζονται από ένα άτομο με υπόβαθρο και εμπειρίες. Στην περίπτωση της προστασίας από την νόσο COVID-19 ενός ασθενή από τον φαρμακοποιό του, ο ίδιος ο φαρμακοποιός πρέπει λάβει υπόψη τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του ασθενούς, την κοινωνικοοικονομική του κατάσταση και το επίπεδο γνώσεων που κατέχει, τα οποία αποτελούν τους τροποποιητικούς παράγοντες. Στη συνέχεια, αυτοί οι παράγοντες θα αλληλεπιδράσουν άμεσα με τις ατομικές πεποιθήσεις του. Αξίζει να αναφερθεί ότι είναι πολύ σημαντικό οι φαρμακοποιοί να κατανοήσουν πώς μπορεί να επηρεάσουν αυτοί οι παράγοντες τους ασθενείς τους, για να εξετάσουν πώς οι απόψεις

των ασθενών τους για το COVID-19 μπορεί να διαφέρουν από τις δικές τους και να τροποποιήσουν ανάλογα τις στρατηγικές της μεταξύ τους επικοινωνίας σχετικά με τον περιορισμό της πανδημίας. (V. L. Champion, 2008)

2) Αντιληπτή ευαισθησία, αντιληπτή σοβαρότητα και αντιληπτή απειλή

Σύμφωνα με το Μοντέλο Πεποιθήσεων Υγείας, ένα άτομο είναι πιο πιθανό να λάβει τα κατάλληλα μέτρα προστασίας εάν η αντιληπτή απειλή της νόσου είναι μεγάλη. Με τη σειρά της η αντιληπτή απειλή θα είναι μεγαλύτερη εάν η αντιληπτή σοβαρότητα είναι μεγαλύτερη, όπως για παράδειγμα είναι η ασθένεια η οποία θεωρείται ένα σοβαρό πρόβλημα. Ομοίως, η αντιληπτή απειλή θα να είναι επίσης μεγαλύτερη εάν η αντιληπτή ευαισθησία είναι μεγαλύτερη, όπως για παράδειγμα είναι το αρνητικό αποτέλεσμα που θεωρείται κάτι που το άτομο θα μπορούσε εύλογα να βιώσει. Στην περίπτωση της COVID-19 και εφαρμόζοντας το μοντέλο αυτό, οι φαρμακοποιοί μπορεί να είναι έτοιμοι να ενεργήσουν πιο άμεσα και πιο δυναμικά σε αυτό το στάδιο. Η εκπαίδευση της κοινότητας σχετικά με τους κινδύνους για την υγεία είναι ένας πυρήνας λειτουργίας του φαρμακείου στα περισσότερα μέρη και οι φαρμακοποιοί είναι πιθανό να αποτελούν έμπιστα μέλη των κοινοτήτων τους. (V. L. Champion, 2008)

3) Αντιληπτά οφέλη

Στο Μοντέλο Πεποιθήσεων Υγείας, τα αντιληπτά οφέλη είναι οφέλη που μπορεί το άτομο να αναμένει να προκύψουν από την ανάλογη συμπεριφορά που έχει υιοθετήσει. Για παράδειγμα, ένα άτομο που επιθυμεί να αλλάξει μία κατάσταση συμπεριφοράς του όπως είναι η διακοπή του καπνίσματος μπορεί να αποφύγει την αντιληπτή απειλή της χρόνιας πνευμονικής νόσου, αλλά μπορεί επίσης να συσσωρεύσει το αντιληπτό όφελος από την ύπαρξη περισσότερων χρημάτων λόγω της μείωσης των δαπανών για τα τσιγάρα του. Στην περίπτωση των συμπεριφορών που προτείνονται ως απάντηση στον COVID-19, οι φαρμακοποιοί μπορεί συναντήσουν δυσκολίες στο να εντοπίσουν τα αντιληπτά οφέλη χωρίς να γνωρίζουν το εν λόγω άτομο. Έτσι, σημαντικό σε αυτό αποτελεί η ανάπτυξη των προσωπικών σχέσεων του φαρμακοποιού με τους πελάτες – ασθενείς του. (V. L. Champion, 2008)

4) Αντιληπτά εμπόδια

Τα αντιληπτά εμπόδια είναι καταστάσεις που μπορεί να αισθανθεί ένα άτομο ότι μπορεί να τον εμποδίσουν να κάνει την επιθυμητή αλλαγή συμπεριφοράς. Γενικά, καθώς αυξάνονται τα αντιληπτά εμπόδια, η πιθανότητα του ατόμου να εμπλακεί με τη συμπεριφορά μειώνεται. Επομένως, η διερεύνηση τρόπων μετριασμού ή αφαίρεσης των αντιληπτών εμποδίων μπορεί να βοηθήσει κατά πολύ ένα άτομο ώστε να ασχοληθεί με την επίμαχη συμπεριφορά. Στην περίπτωση των συμπεριφορών πρόληψης του COVID-19 υπάρχει η πιθανότητα τα αντιληπτά εμπόδια να είναι αρκετά σοβαρά. Για παράδειγμα, υπάρχουν κοινωνίες που δεν έχουν συνηθίσει να λειτουργούν με μικρές επαφές ατόμων έξω από το σπίτι και για μεγάλο χρονικό διάστημα. Έτσι, στις περισσότερο βιομηχανικές και μεταβιομηχανικές κοινωνίες, οι άνθρωποι χρειάζονται εισόδημα για να αντέξουν οικονομικά τη στέγαση, τα τρόφιμα και άλλα απαραίτητα. Επίσης, ορισμένα άτομα βιώνουν ψυχολογικά προβλήματα λόγω μοναξιάς και αποστασιοποίησης από το κοινωνικό τους περιβάλλον. Ως εκ τούτου, πολλά τέτοια εμπόδια μπορεί να υπερβαίνουν την ικανότητα ενός φαρμακοποιού στο να τα επιλύσει σε μια σύντομη συνάντηση, αλλά ο φαρμακοποιός θα πρέπει να είναι πρόθυμος να συνεργαστεί και να καθησυχάσει κατάλληλα έναν ενδιαφερόμενο ασθενή για όσο χρόνο χρειαστεί. Επιπρόσθετα, τα οικονομικά και επαγγελματικά εμπόδια της πανδημίας είναι πιθανό να είναι πιο κρίσιμα σε άτομα κατώτερης κοινωνικοοικονομικής θέσης. Επομένως, αυτά τα άτομα εναντιώνονται στην αναστολή της εργασίας τους. Οι κοινοτικοί φαρμακοποιοί μπορούν να βοηθήσουν στην αντιμετώπιση αυτών των εμποδίων παρέχοντας στοιχεία επικοινωνίας για τις τοπικές κυβερνητικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις, όπως είναι οι κοινωνικοί λειτουργοί, η τοπική αυτοδιοίκηση ανθρωπιστικών οργανώσεων και οι αποθήκες τροφίμων, ώστε να παρέχουν υποστήριξη σε άτομα που αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα. (V. L. Champion, 2008)

5) Αντιληπτή αυτοαποτελεσματικότητα

Η αντιληπτή αυτο-αποτελεσματικότητα αποτελεί τη πεποίθηση που έχει κάποιος στο να ξεπεράσει μια δεδομένη πρόκληση. Εδώ αξίζει να αναφερθεί ότι η αντιληπτή αυτο-αποτελεσματικότητα είναι διακριτή από την πραγματική αυτό-αποτελεσματικότητα. Για παράδειγμα, αν κάποιος δεν διαθέτει πραγματικά την ικανότητα να ξεπεράσει μια πρόκληση, τότε είναι πιθανό να υπάρχουν αντιληπτά εμπόδια. Αντίθετα, η αντιληπτή αυτο-αποτελεσματικότητα εστιάζει στο εάν ένα άτομο αισθάνεται ότι κατέχει την εξουσία ώστε να

ακολουθήσει τακτικές που είναι πιθανό να οδηγήσουν σε επιτυχία. Οι φαρμακοποιοί μπορούν να βοηθήσουν ασθενείς που εκφράζουν δυσκολίες με αντιληπτή αυτο-αποτελεσματικότητα σε σχέση με συμπεριφορές πρόληψης του COVID-19. Τα φαρμακεία μπορούν να ενισχύσουν τις πεποιθήσεις αυτο-αποτελεσματικότητας με ασθενείς που πειραματίζονται με τη χρήση τεχνολογίας, όπως είναι η δημιουργία παραγγελιών από φαρμακείο ή άλλες μεθόδους ελαχιστοποίησης επαφής. Αυτά τα μέτρα μπορούν να παρουσιαστούν στους ασθενείς ως απόδειξη της ικανότητάς τους να λαμβάνουν αποτελεσματική δράση. (V. L. Champion, 2008) (Ronald “Ron” Carico Jr., 2021)

6) Ενδείξεις για δράση

Στο παρόν μοντέλο, τα «συνθήματα για δράση» είναι προτροπές που υπενθυμίζουν στα άτομα ότι θα πρέπει να ενεργήσουν σε μια συγκεκριμένη πρόκληση, για παράδειγμα οι φαρμακοποιοί είναι πιθανό να ενεργήσουν κατά τη διάρκεια της καθημερινής πρακτικής. Σχετικά με την πανδημία που ζει η χώρα αυτή την περίοδο και τις συμπεριφορές πρόληψης του COVID-19, μπορεί να σημαίνει μία υπενθύμιση σε ασθενείς που στέκονται στην ουρά για να τηρήσουν κοινωνική απόσταση ή να συμβουλευθούν ασθενείς που παρουσιάζουν συμπτώματα COVID-19 και βρίσκονται σε καραντίνα για το χρονικό διάστημα που προτείνει ο γιατρός τους. Επιπρόσθετα, οι φαρμακοποιοί θα πρέπει να φροντίζουν να ασκούν την πολιτιστική ικανότητα στην παροχή καθοδήγησης, όπως για παράδειγμα είναι ότι σε ορισμένες κοινότητες και ορισμένα άτομα επιθυμούν τους δικούς τους επαγγελματίες υγείας οι οποίοι είναι συνεργάσιμοι και συμβουλευτικοί, ενώ άλλοι μπορεί να προτιμούν απλές, σαφείς οδηγίες από έναν ειδικό. (V. L. Champion, 2008)

6.2.2 Άλλοι τρόποι προστασίας ασθενών – πελατών

Άλλος ένα τρόπος που οι φαρμακοποιοί μπορούν να προστατέψουν τους ασθενείς τους είναι μέσω της βοήθειας εξάλειψης εμποδίων που σχετίζονται με την οικονομική τους κατάσταση, όταν αυτή προκύπτει από την παροχή πληροφοριών από τις τοπικές κυβερνητικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις, οι οποίες μπορούν να παρέχουν υποστήριξη για τους ανθρώπους που αντιμετωπίζουν οικονομική δυσφορία. Επιπρόσθετα, οι κοινοτικοί φαρμακοποιοί μπορούν να βοηθήσουν τους ασθενείς που εκφράζουν δυσκολίες με την αντιληπτή αυτο-αποτελεσματικότητα σε σχέση με τις συμπεριφορές πρόληψης COVID-19. Η αντιληπτή

αυτο-αποτελεσματικότητα είναι η πεποίθηση ότι κάποιος έχει τη δυνατότητα να ξεπεράσει μια δεδομένη πρόκληση και επικεντρώνεται στο αν ένα άτομο αισθάνεται σίγουρο στο να επιδιώξει τακτικές που να είναι πιθανό να οδηγήσουν σε επιτυχία. Τα φαρμακεία μπορούν να ενισχύσουν τις πεποιθήσεις αυτο-αποτελεσματικής αντίληψης από εργασίες με ασθενείς σχετικά με την επιστροφή αλληλογραφίας ή άλλες μεθόδους ελαχιστοποίησης επαφής. Αυτά τα μέτρα μπορούν να παρουσιαστούν σε ασθενείς ως απόδειξη της ικανότητάς τους να πάρουν αποτελεσματική δράση. Έτσι, αυτό που παρατηρείται είναι ότι οι σχέσεις των φαρμακοποιών με τους ασθενείς τους είναι ανεκτίμητες και οι φαρμακοποιοί πρέπει να φροντίζουν να ασκούν πολιτιστική ικανότητα όταν παρέχουν καθοδήγηση σχετικά με την προστασία από τη νόσο COVID-19. Οι επαγγελματίες του τομέα της υγειονομικής περίθαλψης είναι συνεργάτες και άτομα που έχουν τη δυνατότητα να συμβουλευτούν τους πελάτες τους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η αντιμετώπιση της πανδημίας COVID-19 αποτέλεσε μία μεγάλη πρόκληση για τα συστήματα υγείας των χωρών και ανέδειξε σημαντικά ζητήματα. Η μετάβαση σε μία νέα πραγματικότητα, με μερικό ή γενικό lockdown, είχε επιπτώσεις σε οικονομικό, κοινωνικό και υγειονομικό επίπεδο, των οποίων οι συνέπειες θα συνεχίζουν να επηρεάζουν τις ζωές εκατομμυρίων ανθρώπων και τα επόμενα χρόνια. Η επιβολή των περιοριστικών μέτρων είχε σαν αποτέλεσμα τη συνολική αύξηση των λιανικών πωλήσεων των φαρμακείων. Η ανάπτυξη αυτή παρατηρήθηκε αρκετά στην Ελλάδα αλλά και σε άλλες χώρες της Ευρώπης. Αύξηση των πωλήσεων παρατηρήθηκε και στο σύνολο των προϊόντων που διατίθενται από τα φαρμακεία, είτε αυτά αφορούσαν φάρμακα είτε προϊόντα προσωπικής φροντίδας και υγιεινής.

Η πανδημία της νόσου COVID-19 παρουσίασε μια μοναδική πρόκληση για τη δημόσια υγεία. Ο αποτελεσματικός μετριασμός της νόσου απαιτεί μία τετριμμένη προσπάθεια από τη μεριά των συστημάτων υγείας, και ειδικότερα των φαρμακείων. Μία πρόταση που προτάθηκε για την προστασία των ασθενών – πελατών με τη βοήθεια των φαρμακείων ήταν η υιοθέτηση του Μοντέλου Πεποιθήσεων Υγείας, για τη μελέτη των συμπεριφορών που σχετίζονται με την πρόληψη ή το μετριασμό των ασθενειών, αφού οι φαρμακοποιοί είναι οι κατάλληλοι για την επίτευξη αλλαγής των συμπεριφορών των ασθενών. Ένας λόγος που οι φαρμακοποιοί είναι κατάλληλοι για τη θετική επιρροή τους στους ασθενείς είναι η αμεσότητα στη σχέση και στην επαφή τους με τον ασθενή και ο άμεσος ρόλος που κατέχουν στην καταπολέμηση της παραπληροφόρησης, βοηθώντας τους ασθενείς να επιλέξουν υγιείς συμπεριφορές.

Από όσα παρουσιάστηκαν παραπάνω, συμπερασματικά, επισημαίνεται ότι από την τεράστια πανδημία που έπληξε την Ελλάδα αλλά και όλο τον κόσμο, πρέπει να πραγματοποιηθεί μελλοντικά μία πιο ουσιαστική εξέταση στο τι δίδαξε αυτή η κρίση στην κατάσταση των συστημάτων υγείας και της ευρωπαϊκής συνεργασίας για την υγεία και τι θα μπορούσε να γίνει σε καλύτερο βαθμό ή σε διαφορετικά πλαίσια στο μέλλον. Μετά την αντιμετώπιση των παραπάνω προκλήσεων είναι σημαντικό να αναδυθούν και να ανοικοδομηθούν οι οικονομίες των κρατών. Επίσης, σημαντικό είναι να εφαρμοστεί και ένα πιο φιλόδοξο πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων για τα συστήματα υγείας, και ειδικότερα τα φαρμακεία ώστε να εξυπηρετηθούν καλύτερα οι κοινοτικοί πληθυσμοί τους. Ακόμη, τα φαρμακεία πρέπει να

υιοθετήσουν ένα πιο ανθρωποκεντρικό και ασθενοκεντρικό χαρακτήρα χωρίς αποκλεισμούς. Με την ύπαρξη στενότερων συνεργασιών με άλλα φαρμακεία, μπορεί να αποτραπεί πιο αποτελεσματικά η κακή κατάσταση της υγείας των ανθρώπων, να βελτιωθεί η διαχείριση των ασθενειών μέσω δεδομένων και τεχνολογίας, φέρνοντας επιτυχώς νέα καινοτομία στην υγεία που μπορεί να βελτιώσει την υγεία τόσο σε πληθυσμιακό επίπεδο όσο και μέσω στοχευμένων θεραπειών για μεμονωμένους ασθενείς. Καταλήγοντας, η εύρεση και η πραγματοποίησή τέτοιων σχέσεων στα ελληνικά φαρμακεία σε όλα τα επίπεδα αποτελεί τη δέσμευση για ένα πιο αποδοτικό σύστημα υγείας.

Συμπεραίνεται ότι οι υπηρεσίες φαρμακείου κατά τη διάρκεια της πανδημίας απορροφούνται από κοινωνικά, τεχνικά και οικονομικά εμπόδια. Άλλο ένα εμπόδιο σε όλο αυτό αποτελεί και ο ευάλωτος πληθυσμός κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19. Για το λόγο αυτό, οι κοινοτικοί φαρμακοποιοί, σε περιοχές της Ελλάδας, θα πρέπει να αναλάβουν νέες ευθύνες, να βοηθούν τους ασθενείς να επιτύχουν υγιή αποτελέσματα και να προσφέρουν τις πρώτες πληροφορίες και τις πρώτες βοήθειες στους ασθενείς σχετικά με την πανδημία και τη νόσο.

Τέλος, οι εθνικές οργανώσεις φαρμακείων πρέπει να διαδραματίσουν βασικό ρόλο με σαφέστερες και πιο άμεσες προσεγγίσεις. Σημαντική ήταν και συνεχίζει να είναι η συμβολή των φαρμακοποιών σε επείγουσες καταστάσεις γεγονός που επιβεβαιώθηκε με την πανδημία COVID-19. Οι φαρμακοποιοί συνέβαλαν στην αντιμετώπιση της υγειονομικής κρίσης όχι μόνο επειδή παρέμειναν στο πόστο τους επιτελώντας το σύνηθες φαρμακευτικό έργο, με κίνδυνο της ζωής τους και συχνά χωρίς τα απαραίτητα προστατευτικά μέτρα, αλλά και επειδή κατάφεραν να δημιουργήσουν μια σειρά υπηρεσιών για να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση της πανδημίας. Έτσι, ανέλαβαν τη διανομή και διάθεση φαρμάκων νοσοκομειακής χρήσης για να αποσυμφορήσουν τα νοσοκομεία, έδωσαν λύσεις για την αντιμετώπιση ελλείψεων φαρμάκων, ανέλαβαν σε μεγάλο ποσοστό τον αντιγριπικό εμβολιασμό του πληθυσμού, αποτέλεσαν βασική πηγή πληροφόρησης για κοινές παθήσεις ή και για την ίδια την πανδημία, αλλά και ενεπλάκησαν στην εκπαίδευση του κοινού σε σχέση με τον εμβολιασμό και τη διενέργεια αυτοδιαγνωστικών τεστ για τη νόσο COVID-19 χρησιμοποιώντας και τη σύγχρονη τεχνολογία για να βοηθήσουν ασθενείς από το σπίτι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Adam, J. P. *et al.* (2021) ‘Management of human resources of a pharmacy department during the COVID-19 pandemic: Take-aways from the first wave’, *Research in Social and Administrative Pharmacy*. Elsevier Inc., 17(1), pp. 1990–1996. doi: 10.1016/j.sapharm.2020.10.014.

A. Turcu-Stiolica, M. B.-S.-D.-E. (2021). Influence of COVID-19 on Health-Related Quality of Life and the Perception of Being Vaccinated to Prevent COVID-19: An Approach for Community Pharmacists from Romania and Bulgaria. *J. Clin. Med.*

Brethon, T. (2020). Commission recommendation (eu) 2020/403 on conformity assessment and market surveillance procedures within the context of the COVID-19 threat. *Official Journal of the European Union L79/1* .

Carpenter, D. M. *et al.* (2021) ‘Rural community pharmacies’ preparedness for and responses to COVID-19’, *Research in Social and Administrative Pharmacy*. Elsevier Inc., 17(7), pp. 1327–1331. doi: 10.1016/j.sapharm.2020.10.008.

Colombo, F. (2020). How to build a better health system: 8 expert essays. *World Economic Forum* .

D. Moris, D. S. (2020). Lockdown During COVID-19: The Greek Success. *In Vivo* , σσ. 1695-1699.

Dhruv R. Seshadri, E. V. (2020). Wearable Sensors for COVID-19: A Call to Action to Harness Our Digital Infrastructure for Remote Patient Monitoring and Virtual Assessments. *Front. Digit. Health* .

Dzierba, A. L. *et al.* (2020) ‘Rethinking the Drug Distribution and Medication Management Model: How a New York City Hospital Pharmacy Department Responded to COVID-19’, *JACCP Journal of the American College of Clinical Pharmacy*, 3(8), pp. 1471–1479. doi: 10.1002/jac5.1316.

Dzingirai, B. *et al.* (2020) ‘Risks to the community pharmacists and pharmacy personnel during COVID-19 pandemic: Perspectives from a low-income country’, *Journal of Pharmaceutical Policy and Practice*. *Journal of Pharmaceutical Policy and Practice*, 13(1), pp. 1–6. doi: 10.1186/s40545-020-00250-2.

E. Alexander, C. D. (2017). ASHP statement on telepharmacy. *Am J Health Syst Pharm* .

E. Koster, D. P. (2021). Impact of the COVID-19 epidemic on the provision of pharmaceutical care in community pharmacies. *Research In Social And Administrative Pharmacy* , σσ. 2002-2004.

E. Koster, D. P. (2020). Impact of the COVID-19 epidemic on the provision of pharmaceutical care in community pharmacies . *Research in Social and Administrative Pharmacy* , σσ. 2002-2004.

E. M. Faller, M. T. (2020). Emerging Roles of Pharmacist in Global Health: An Exploratory Study on their Knowledge, Perception and Competency. *Archives of Pharmacy Practice* .

European Commission . (2020). *Short-term EU health preparedness for COVID-19 outbreaks. Communication from the Commission to the European parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. Ανάκτηση από https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication_-_short-term_eu_health_preparedness.pdf.

European Commission. (2021). *Horizon Europe: Work Programme 2021-2022 Health*. Europe: European Commission.

European Patients Forum. (2021, May). The Impact of the COVID-19 Pandemic on Patients and Patient Organisations. *EPF* .

European Union. (2020). *OECD*. Ανάκτηση από <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/85e4b6a1-en/index.html?itemId=/content/component/85e4b6a1-en>

Firth, J. G. (2020). Food and mood: how do diet and nutrition affect mental wellbeing? *BMJ (Clinical research ed.)* .

G David Batty, M. K. (2012). Diabetes and raised blood glucose as risk factors for future suicide: cohort study of 1 234 927 Korean men and women. *J Epidemiol Community Health* .

Gessler, C. A. *et al.* (2021) ‘Operationalizing Pandemic Vaccinations at a Regional Supermarket Chain Pharmacy’, *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*. doi: 10.1017/dmp.2021.43.

Giua, C. *et al.* (2021) ‘Community pharmacist’s professional adaptation amid Covid-19 emergency: a national survey on Italian pharmacists’, *International Journal of Clinical Pharmacy*, 43(3), pp. 708–715. doi: 10.1007/s11096-020-01228-5.

Głąbska, D. G. (2020). Fruit and Vegetable Intake and Mental Health in Adults: A Systematic Review. *Nutrients* .

Hellenic Competition Commission . (2020). Investigation of the HCC into the effects of COVID-19 pandemic on the market for healthcare materials – Interim findings . *Press Release* .

Hosker, D. K. (2019). Promoting Mental Health and Wellness in Youth Through Physical Activity, Nutrition, and Sleep. *Child and adolescent psychiatric clinics of North America* , σσ. 171–193.

<https://covid-19-diagnostics.jrc.ec.europa.eu/>. (n.d.). Ανάκτηση από <https://covid-19-diagnostics.jrc.ec.europa.eu/>

<https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/lab/point-of-care-testing.html>. (n.d.). Ανάκτηση από <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/lab/point-of-care-testing.html>

<https://www.ecdc.europa.eu/en/covid-19/latest-evidence/diagnostic-testing>. (n.d.). Ανάκτηση από <https://www.ecdc.europa.eu/en/covid-19/latest-evidence/diagnostic-testing>

<https://www.statista.com/page/covid-19-coronavirus>. (n.d.). Ανάκτηση από <https://www.statista.com/page/covid-19-coronavirus>

Iguacel, I. H. (2021). Vegetarianism and veganism compared with mental health and cognitive outcomes: a systematic review and meta-analysis. . *Nutrition reviews* , σσ. 361–381.

International Pharmaceutical Federation. (2020). *CORONAVIRUS SARS-CoV-2 OUTBREAK: information and interim guidelines for pharmacists and the pharmacy workforce*. Ανάκτηση από <https://www.fip.org/file/>

Ioanna Giannopoulou, G. O. (2020). COVID-19 pandemic: challenges and opportunities for the Greek health care system. *Irish Journal of Psychological Medicine* , σσ. 226-230.

J. W. Cao, X. J. (2014). Investigation and analysis on pressure sources of pharmacists in central pharmacists of intravenous drug administration. *China Rural Med* , σσ. 59-60.

James P. Kehrer, P. a. (2013). Pharmacy's role in a modern health continuum. *Can Pharm J (Ott)* , σσ. 321-324.

Jayasinghe, S. (2011). Conceptualising population health: from mechanistic thinking to complexity science. *Emerg Themes Epidemiol* .

Klepser, N. S. *et al.* (2021) 'Impact of COVID-19 on prevalence of community pharmacies as CLIA-Waived facilities', *Research in Social and Administrative Pharmacy*. Elsevier Inc., 17(9), pp. 1574–1578. doi: 10.1016/j.sapharm.2020.12.003.

Koster, E. S., Philbert, D. and Bouvy, M. L. (2021) 'Impact of the COVID-19 epidemic on the provision of pharmaceutical care in community pharmacies', *Research in Social and Administrative Pharmacy*. Elsevier Inc., 17(1), pp. 2002–2004. doi: 10.1016/j.sapharm.2020.07.001.

K. Strand, B. R.-G. (2018). A systematic review of ICU and non-ICU clinical Pharmacy services using telepharmacy. *Ann Pharmacother* , σσ. 1250-1258.

K. Wiedenmayer, R. S. (2021). *Developing pharmacy practice: a focus on patient care: handbook (No. WHO/PSM/PAR/2006.5)*.

Kassiani Mellou, T. S. (2021). Waterborne outbreak in a rural area in Greece during the COVID-19 pandemic: contribution of community pharmacies the COVID-19 pandemic: contribution of community pharmacies. *Rural Remote Health* .

- M. Aitken, M. K. (2020). Shifts in healthcare demand, delivery and care during the COVID-19 era. *IQVIA Inc* .
- M. Aruru, H. T. (2021). Pharmacy Emergency Preparedness and Response (PEPR): a proposed framework for expanding pharmacy professionals' roles and contributions to emergency preparedness and response during the COVID-19 pandemic and beyond. *Research In Social And Administrative Pharmacy* , σσ. 1967-1977.
- M. Malik, M. J. (2020). Self-medication during Covid-19 pandemic: challenges and opportunities. *Drugs Ther Perspect* , σσ. 565-567.
- Marcin Pawel Jarzebski, T. E. (2021). Ageing and population shrinking: implications for sustainability in the urban century. *npj Urban Sustainability* .
- Marx, W. M. (2017). Nutritional psychiatry: the present state of the evidence. *The Proceedings of the Nutrition Society* , σσ. 427–436.
- Matsuoka, Y. &. (2016). Seishin shinkeigaku zasshi = Psychiatria et neurologia Japonica. σσ. 880–894.
- Mil, J. v. (2019). *The Pharmacist Guide to Implementing Pharmaceutical Care. Definitions of Pharmaceutical Care and Related Concepts*. Berlin/Heidelberg, Germany: Springer.
- Moll, N. (2021, July). Health systems after COVID-19. *EFPIA* .
- Muhammad Faisal Nadeem, S. S. (2021). Is the paradigm of community pharmacy practice expected to shift due to COVID-19? *Research in Social and Administrative Pharmacy* , σσ. 2046-2048.
- Nigro, F. *et al.* (2021) 'Changes in workflow to a University Pharmacy to facilitate compounding and distribution of antiseptics for use against COVID-19', *Research in Social and Administrative Pharmacy*, 17(1), pp. 1997–2001. doi: 10.1016/j.sapharm.2020.09.016.
- OECD. (2020). Health at a Glance: Europe 2020. *European Commission* , σσ. 1-237.
- OECD. (2020). The territorial impact of COVID-19: Managing the crisis across levels of government. *OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19)* .
- Owen, L. &. (2017). The role of diet and nutrition on mental health and wellbeing. *The Proceedings of the Nutrition Society* , σσ. 425–426.
- Pan American Health Organization (PAHO/WHO) . (2009). *Protecting mental health during epidemics*. Ανάκτηση από American Health Organization : <https://www.paho.org/en/documents/protecting-mental-health-during-epidemics>
- Pedro Amariles, M. L.-M.-O.-G. (2021). How to link patients with suspicious COVID-19 to health system from the community pharmacies? A route proposal. *Research in Social and Administrative Pharmacy* , σσ. 1988-1989.
- PGEU. (2021, February 2). Insights from community pharmacists in the frontline. Belgium.

Pharmaceutical Group of the European Union (PGEU). (2019). Pharmacy 2030: A Vision for Community Pharmacy in Europe The PGEU vision.

R., D. G. (2020). Nutrition and Fitness: Mental Health. *Nutrients* , σ. 1804.

Ronald “Ron” Carico Jr., J. S. (2021). Community pharmacists and communication in the time of COVID-19: Applying the health belief model. *Research in Social and Administrative Pharmacy* , σσ. 1984-1987.

S. Baldoni, F. A. (2019). Telepharmacy services: present status and future perspectives: a review . *Medicina* .

S. Liu, P. L. (2020). Providing pharmacy services during the coronavirus pandemic. *International Journal Of Clinical Pharmacy* , σσ. 299-304.

Sravani Singu, A. A. (2020). Impact of Social Determinants of Health on the Emerging COVID-19 Pandemic in the United States. *Front. Public Health* .

Steliana Ghibu, A. M. (2021). The Particularities of Pharmaceutical Care in Improving Public Health Service during the COVID-19 Pandemic. *Int J Environ Res Public Health* .

Sustainable Development Goals. (2020). *Goal 3: Ensure healthy lives and promote well-being for all at all ages*. Ανάκτηση από <https://www.un.org/sustainabledevelopment/health/>

Tamara Y. Mousa, O. Y. (2021). Nicotinic Acid Deficiency. *StatPearls* .

Ung COL. (2020). Community pharmacist in public health emergencies: quick to action against the coronavirus 2019-nCoV outbreak. *Res Soc Adm Pharm* .

V. L. Champion, C. S. (2008). The health belief model. *Health Behav Health Educ Theory Res Pract* , σσ. 45-65.

X. M. Wu, T. Y. (2018). Investigation and strategies on occupation state and mental health of young pharmacists in a tertiary general hospital. *Chin J Hops Pharm* , σσ. 2373-2376.

X. Zhao, B. Z. (2020). Incidence, clinical characteristics and prognostic factor of patients with COVID-19: a systematic review and meta-analysis. *medRxiv* .

Z. Wu, J. M. (2020). Characteristics of and important lessons from the coronavirus disease 2019 (COVID-19) outbreak in China: summary of a report of 72 314 cases from the Chinese Center for Disease Control and Prevention. *J Am Med Assoc* .

A. Kamekis, E. S. (2020). Over-the-counter medicines, economic conditions, and citizens most in need in Greece: Is it a challenge for primary care research? *Currents In Pharmacy Teaching And Learning* , σσ. 1390-1393 .

ΑΠΕ-ΜΠΕ. (2021). *Η Covid-19 στην Ελλάδα: Ψυχολογικό Αποτύπωμα*. Αθήνα: Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής .

B. Urick, E. M. (2019). Towards a Greater Professional Standing: Evolution of Pharmacy Practice and Education. *Pharmacy* .

Ευρωπαϊκή Επιτροπή . (2021). *Πώς θα βγούμε πιο δυνατοί από την πανδημία: αξιοποιώντας τα πρώτα διδάγματα*. Βρυξέλες: Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ Ν.Π.Δ.Δ. (2021). *Οδηγίες αναφορικά με τη διενέργεια δοκιμασιών ταχέων ελέγχου αντιγόνων (Rapid Tests) από τα φαρμακεία*. Αθήνα: ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ Ν.Π.Δ.Δ.

ΠΦΣ. (2020). *Οι φαρμακοποιοί συμμετέχουν στην Πανευρωπαϊκή Εκστρατεία «Μάσκα -19» κατά της Ενδοοικογενειακής Βίας*. Αθήνα: ΠΦΣ.

Σκοπελίτης, Ε. Μ. (2020). ΕΥ: Ο COVID-19 καταλύτης για ένα εξατομικευμένο σύστημα υγείας. *ΕΥ* .

Τούντας, Γ. (2020). Ο ρόλος των πρωτοβάθμιων υπηρεσιών υγείας. *Νέα Υγεία* , σ. 4.

